

NORGES BANK

Finansiell stabilitet

1 | 11
mai

Norges Banks rapportserie nr. 2-2011

Finansiell stabilitet

1/11

Norges Bank

Oslo 2011

Adresse: Bankplassen 2

Post: Postboks 1179 Sentrum, 0107 Oslo

Telefon: 22 31 60 00

Telefaks: 22 41 31 05

Reg nr: 0629/7

e-post: central.bank@norges-bank.no

Internett: <http://www.norges-bank.no>

Sentralbanksjef: Øystein Olsen

Visesentralbanksjef: Jan F. Qvigstad

Ansvarlig redaktør: Øystein Olsen

Omslag og grafisk utforming: Burson-Marsteller

Sats og trykk: 07 Gruppen AS

Teksten er satt med 10,5 pt Times New Roman / 9,5 pt Univers

ISSN 1502 - 2765 (trykt)

ISSN 1503 - 884X (online)

Innhold

Hovedstyrets vurderinger	7
1 Utsiktene for finansiell stabilitet	9
Utviklingen i den norske banksektoren	9
Kilder til risiko utenfor den norske banksektoren	14
Boks 1: Et analyseapparat for å vurdere finansiell stabilitet	22
Boks 2: Krav til motsyklisk buffer	24
2 Stresstesting av bankenes kapitaldekning	25
Rammer	
Ramme 1: Fremskrivninger av bankenes resultater – endringer siden <i>Finansiell stabilitet 1/2010</i>	30
Ramme 2: Likvide eiendeler i likviditetsbufferen	31
Ramme 3: Strengere krav til systemviktige banker	33
Vedlegg	
Vedlegg 1: Ordforklaringer	35
Vedlegg 2: Oversikt over rammer 2006 – 2011	37
Vedlegg 3: Tabeller	38

Rapporten er basert på informasjon fram til og med 11. mai 2011

Norges Banks rapporter om finansiell stabilitet

Finansiell stabilitet innebærer at det finansielle systemet er robust overfor forstyrrelser, slik at det er i stand til å formidle finansiering, utføre betalinger og omfordele risiko på en effektiv måte.

Finansiell stabilitet er et av Norges Banks hovedmål i arbeidet med å fremme økonomisk stabilitet. Norges Banks oppgaver og ansvar på dette området hviler på sentralbanklovens § 1 som sier at banken skal *“fremme et effektivt betalingssystem innenlands og overfor utlandet”*, men banken kan også *“sette i verk tiltak som er vanlige eller naturlige for en sentralbank”*. I § 3 sies det at: *“Banken skal underrette [Finans]departementet når det etter bankens oppfatning er behov for tiltak av penge-, kreditt- og valutapolitisk karakter av andre enn banken.”*

Norges Bank har en rolle som långiver i siste instans: Sentralbanken kan tilføre ekstraordinær likviditet til enkeltinstitusjoner i finansiell sektor eller til banksystemet når etterspørselen etter likviditet ikke kan møtes fra alternative kilder. Rollen gir en selvstendig begrunnelse for at Norges Bank overvåker det finansielle systemet som helhet og er særlig opptatt av risikoen for systemsvikt.

Erfaringsmessig bygger grunnlaget for finansiell ustabilitet seg opp i perioder med sterk vekst i gjeld og formuespriser. Bankene har en sentral rolle i kredittgivning og betalingsformidling – og de skiller seg fra andre finansinstitusjoner ved at de finansierer virksomheten med innskudd fra publikum. Bankene er således viktige for finansiell stabilitet.

I rapporten "Finansiell stabilitet" legges det vekt på utsiktene for bankenes inntjening og soliditet og hvilke risikofaktorer de står overfor. Rapporten utgis to ganger i året. Hovedstyret blir forelagt rapporten og drøfter hovedkonklusjonene. På bakgrunn av analysene og diskusjonen vedtar de anbefalinger om myndighetstiltak. "Hovedstyrets vurderinger" offentliggjøres i rapporten og formidles i et eget brev til Finansdepartementet.

Norges Banks "Årsrapport om betalingssystem" gir en bred oversikt over risiko og utviklingstrekk i det norske betalingssystemet.

Hovedstyrets vurdering

Norges Banks hovedstyre drøftet i sitt møte 12. mai utsiktene for finansiell stabilitet og behovet for myndighets-tiltak. Hovedstyrets vurdering formidles også i et eget brev til Finansdepartementet.

Utsiktene for finansiell stabilitet

Hovedstyrets vurdering er at det finansielle systemet er noe mindre utsatt enn i forrige rapport, se boks side 22. Bankene har god inntjening. Lave utlånstap bidro til bedring av resultatene gjennom fjoråret. Bankene holdt tilbake deler av overskuddet, og egenkapitalen har økt. Nesten alle bankene oppfyller allerede de varslede kapital-kravene i Basel III, men kapitaldekningen er fremdeles lavest i de store bankene. De fleste bankene har også tilstrekkelig kapitaldekning til å kunne møte et krav om en motsyklisk buffer.

Den økonomiske aktiviteten har tatt seg opp både i Norge og hos våre handelspartnere. Siden forrige rapport har lønnsomheten i de børsnoterte foretakene i Norge økt. Foretakenes evne til å betjene gjelden er styrket. Fortsatt god vekst i norsk økonomi og lave tap på utlån vil trolig bidra positivt til bankenes resultater i 2011.

På noe lengre sikt kan høye utlån til husholdninger med pant i bolig representere en risikofaktor for den finansielle stabiliteten. Husholdninger med høy gjeldsbelastning er sårbare overfor inntektsbortfall eller en markert økning i renten. I en slik situasjon vil mange bli nødt til å redusere konsumet og en del ville kunne få problemer med å betjene lånene sine. Lavere etterspørsel fra husholdningene vil virke negativt inn på foretakenes inntjening, noe som på lengre sikt kan føre til økte tap på utlån til foretak.

Norges Bank har gjennomført stresstester. Stresstester av bankenes kapitaldekning er gjort med utgangspunkt i et scenario med fornyet uro i penge- og kredittmarkedene og redusert vekst internasjonalt. Dette vil også kunne gi

lavere vekst her hjemme. Testene viser at de norske bankene har tilstrekkelig kapital til å kunne takle økningen i utlånstap som følger av svakere økonomisk utvikling og fall i boligprisene. Fall i tillegg verdien av bolig- og næringseiendommer mer markert, kan imidlertid enkelte banker måtte hente mer kapital for å oppfylle kravene til kapitaldekning. I stresstesting av europeiske banker vektlegger de europeiske tilsynsmyndighetene (EBA) bankenes eksponering mot europeiske statspapirer. Norske banker sitter i liten grad på slike papirer, og er derfor ikke direkte eksponert mot denne risikoen.

De to nye likviditetskravene som er foreslått i Basel III-regelverket, er utformet som stresstester av finansieringsstrukturen. Mange banker har for lite likvide eiendeler og for lite stabil finansiering til å møte de varslede likviditetskravene. De største bankene har fortsatt mye kortsiktig markedsfinansiering, og om lag 70 prosent av denne finansieringen er hentet i utlandet. Til tross for at de største norske bankene har hatt god tilgang til finansiering og har fått låne til lavere rente enn de fleste europeiske banker de siste månedene, vil ny uro i internasjonale penge- og kredittmarkeder kunne svekke tilgangen på finansiering. Mange banker i sentrale EU-land har behov for mer kapital, og flere har store utlån til offentlig og privat sektor i Hellas, Irland, Portugal og Spania. Dersom markedets tillit til betjeningen av statsgjelden i ett eller flere av disse landene forsvinner, vil det igjen kunne oppstå uro i finansmarkedene.

Oppfølging fra myndighetene

Finanskrisen viste at banker i mange land hadde for lite kapital og at finansieringsstrukturen var sårbar. Hovedstyret mener at de nye anbefalingene fra Baselkomiteen fra desember 2010 vil bidra til å gjøre det finansielle systemet mer robust. EU sikter mot å legge fram et utkast til direktiv i løpet av sommeren for hvordan de nye anbefalingene skal implementeres i EU. Som en del av EØS-

avtalen, vil dette være et utgangspunkt for innføringen av nye minstekrav i Norge.

Banksektoren i mange land ble hardt rammet under finanskrisen, og Baselkomiteen har lagt opp til at kravene i Basel III gradvis skal fases inn fra 2013 til 2019 for å unngå at bankene tilpasser seg de nye kapitalkravene gjennom nedbelåning. Hovedstyret merker seg at myndighetene i enkelte land har varslet at de vil innføre strengere krav til kapitaldekning enn minstekravene i Basel III, og at kravene vil bli innført raskere enn hva Baselkomiteen foreslår. Svenske myndigheter har nylig varslet at kravene vil bli innført tidligere i Sverige.

Hovedstyret merker seg at bankene i Norge går godt, og at det ikke er tegn til stram kredittgivning. Nesten alle bankene har allerede nok kapital til å tilfredsstille de nye kravene til kapitaldekning. Hovedstyret anbefaler at de nye kravene innføres i norsk lov så raskt som praktisk mulig. Innfasingsperioden bør være kortere enn det Baselkomiteen har foreslått. Siden de store nordiske bankene er aktive i flere land, bør myndighetene i Norden samarbeide om innfasingen.

Antatt tapsrisiko på bankenes utlån inngår i beregningen av hvor mye kapital bankene må holde. De store norske bankene har tatt i bruk egne modeller til å beregne risikovektene (IRB-modeller) på stadig flere porteføljer av bolig- og foretakslån. Det har gitt lavere risikovekter på disse porteføljene. Den risikovektede verdien av bankenes eiendeler er dermed redusert. Denne reduksjonen i beregningsgrunnlaget for kjernekapitaldekningen gjør kapitalkravene lettere å nå. For å hindre at lavere risikovekter fører til at bankene reduserer egenkapitalen de nærmeste årene, anbefaler Hovedstyret at gulvet for overgangsordningen fra Basel I videreføres fram til Basel III er innført.¹

Særlig har risikovektene på boliglån falt mye, og i internasjonal sammenheng er risikovektene på boliglån i de store nordiske bankene svært lave. De trenger derfor lite egenkapital for å yte slike lån. Hovedstyret merker seg at

risikovektene for boliglån i Norden for banker som benytter IRB-modeller, ligger på mellom 6 og 11 prosent, mens de gjennomgående er på mellom 13 og 20 prosent i de andre europeiske landene. En nedre grense på bankenes risikovekter for boliglån i tråd med vektene i andre europeiske land ville kunne redusere insentivene til å yte boliglån. Sammen med myndighetene i andre nordiske land, bør det arbeides for at det kan settes en slik grense på bankenes risikovekter.

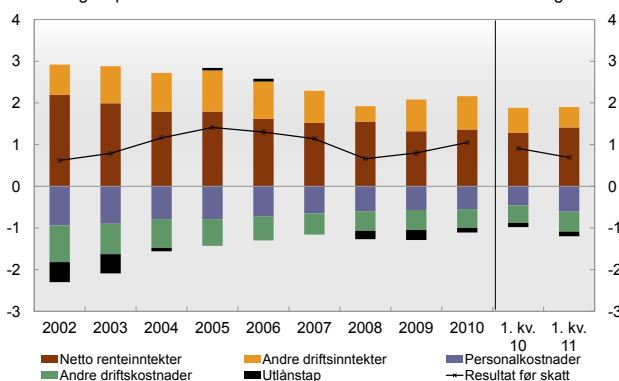
Forventninger om at myndighetene vil støtte store og komplekse finansinstitusjoner dersom de får problemer, fører til at disse institusjonene kan låne til lavere rente i markedene. De store bankene tilpasser seg dermed med lavere kapitaldekning enn mindre banker. Hovedstyret merker seg at Finansinspektionen i Sverige har uttalt at kravet til storbankenes ansvarlige kapital forventes å bli 15 – 16 prosent i løpet av noen år. I Norge er det de største bankene som har den laveste kapitaldekningen. Behovet for mer kapital er størst i disse bankene.

Hvis de som yter kapital til bankene, har lett tilgang på informasjon om enkeltbankers finansieringsstruktur, vil det bidra til at bankene etterstreber en høy standard. Åpenhet om situasjonen i den enkelte bank vil også bidra til å dempe usikkerheten i finanssystemet i urolige tider. De nye likviditetskravene fra Baselkomiteen vil føre til at bankene må publisere mer informasjon om sin finansieringsstruktur, men allerede nå bør norske banker pålegges å publisere mer detaljert informasjon om blant annet forfallstruktur, ulike typer innskudd og utestående volum av markedsfinansiering i ulike markeder og valutaer. Hovedstyret støtter slike krav om åpenhet. Tiltak bør iverksettes umiddelbart.

Øystein Olsen
19. mai 2011

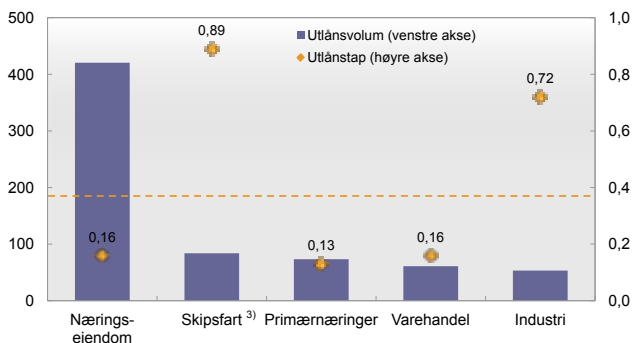
¹ Ifølge overgangsregelen skal minimumskravet til bankenes ansvarlige kapital i 2011 beregnet etter Basel II-kravene, være minst 80 prosent av kapitalen beregnet etter Basel I-kravene. Kravet omtales som gulvet for overgangsregelen. I utformingen av tiltak bør gulvet ses i sammenheng med en eventuell nedre grense på bankenes risikovekter for boliglån

Figur 1.1 Bankenes¹⁾ resultat før skatt i prosent av gjennomsnittlig forvaltningskapital. Prosent. Årstill. 2002 – 2010. Første kvartal 2010 og 2011

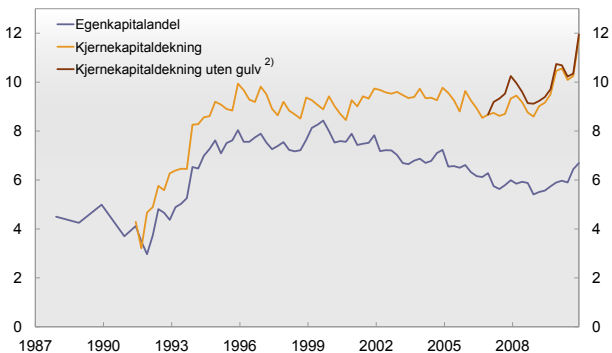
1) Alle banker med unntak av utenlandske filialer i Norge
Kilde: Norges Bank

Figur 1.2 Bankenes¹⁾ utlånsvolum og tap på utlån til ulike næringer i 2010.²⁾ I milliarder kroner og som prosent av utlån til de respektive næringene

1) Alle banker i Norge
2) Stiplet linje viser gjennomsnittlig utlånstap i næringsmarkedet
3) Skipsfart inkluderer bare utlån til norske skipsfartsselskaper
Kilde: Norges Bank

Figur 1.3 Bankenes¹⁾ kjernekapitaldekning og egenkapitalandel. Prosent. Kvartalstall. 4. kv.1987 – 4. kv. 2010

1) Alle banker unntatt utenlandske filialer i Norge. Egenkapitalandelen før 1990 er for alle banker
2) Gulvet var på 95 prosent av Basel I i 2007, 90 prosent i 2008 og 80 prosent fra 2009
Kilder: Finanstilsynet og Norges Bank

1. Utsiktene for finansiell stabilitet

Utviklingen i den norske banksektoren

Kapital og inntjening

Gode resultater i 2010 bidro til økt kjernekapitaldekning

Bankenes resultater bedret seg markert fra 2009 til 2010, se figur 1.1. Særlig bidro lavere utlånstap til økningen, men også de øvrige resultatpostene virket positivt. Resultatet i første kvartal 2011 var en god del lavere enn i tilsvarende kvartal i fjor. Noe av resultatnedgangen skyldtes at personalkostnadene i første kvartal 2010 var uvanlig lave på grunn av en engangseffekt knyttet til implementering av nytt AFP-regelverk. Bankenes egenkapitalavkastning var i 2010 noe høyere enn gjennomsnittet for de ti foregående årene. De gode resultatene i 2010 har gjort bankene mer robuste. Fortsatt god vekst i norsk økonomi, vil trolig bidra positivt til bankenes resultater i 2011, se kapittel 2.

Gjennom 2010 stabiliserte bankenes utlånstap seg på et moderat nivå. For 2010 som helhet og i første kvartal 2011 utgjorde utlånstapene om lag 0,2 prosent av brutto utlån til kunder. Det er en halvering i forhold til 2009. Vi venter videre nedgang i utlånstapene i 2011, se kapittel 2.

Tapsprosenten på bankenes utlån til næringsmarkedet har vært høyere enn på utlån til personmarkedet de siste årene, se tabell 6 i vedlegg 3. I 2010 gikk nesten 0,4 prosent av utlånene til næringsmarkedet tapt, en nedgang på 0,2 prosentenheter fra 2009. Tap som andel av utlån varierer mye mellom næringer, se figur 1.2. Bankene har klart mest utlån til næringsseiendom, men tapsprosenten på disse utlånene var under halvparten av gjennomsnittet for næringsmarkedet samlet i 2010. Bankene har også mye utlån til skipsfart og industri. Tapsprosenten på disse utlånene var mye høyere enn gjennomsnittet for nærings-

markedet i 2010. Tap på utlån til industri har også historisk ligget høyere enn gjennomsnittet, mens tap på utlån til skipsfart ofte har vært lavere enn snittet (se tabell 6 i vedlegg 3).

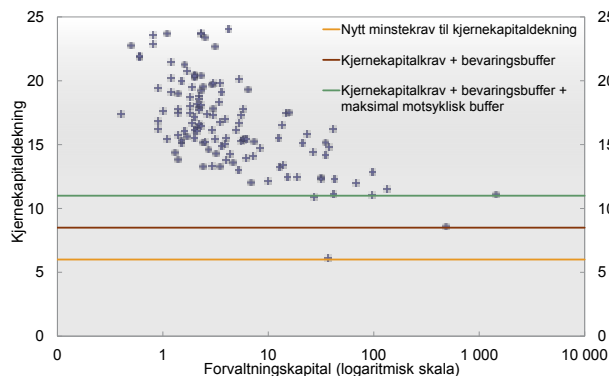
Gode resultater bidro til at egenkapitalandelen for bankene samlet økte med 0,8 prosentenheter fra 2009 til 2010, se figur 1.3. Nesten 0,7 prosentenheter av økningen skyldtes at bankene har økt sin egenkapital ved å holde tilbake overskudd. Resten av økningen skyldtes en nedgang i bankenes forvaltningskapital. Overføring av boliglån til OMF-kredittforetak har redusert forvaltningskapitalen til bankene og økt den gjennomsnittlige kredittrisikoen for bankenes gjenværende lån. Det bidrar til å trekke den gjennomsnittlige risikovekten på bankenes utlån opp, og bankene må da holde mer egenkapital bak hver utlånte krone.

På morbanknivå økte bankenes samlede kjernekapitaldekning fra 10¼ prosent i tredje kvartal til 11¾ prosent i fjerde kvartal 2010 (se figur 1.3), men over halvparten av økningen skyldtes at DnB NOR Bank tok i bruk interne beregningsmodeller (IRB) for en betydelig del av foretaksporteføljen. Resten av økningen skyldtes at tilbakeholdt overskudd ble lagt til kjernekapitalen ved årsskiftet.

Flertallet av norske banker økte kjernekapitaldekningen i 2010. De aller fleste oppfyller allerede de varslede kapitalkravene i Basel III på morbanknivå, se figur 1.4. Kjernekapitaldekningen i de fleste bankene er også tilstrekkelig til å kunne møte et krav om en motsyklisk buffer, se boks side 24. Til tross for at kjernekapitaldekningen til noen av de største bankene økte betydelig i 2010, er det fremdeles de store bankene som har lavest kjernekapitaldekning. Baselkomiteen vurderer om store banker som blir ansett som systemviktige, skal pålegges ekstra kapitalkrav. De store bankene kan tilpasse seg raskere til høyere kapitalkrav ved å holde tilbake en større andel av overskuddet eller ved å hente inn ny egenkapital i markedet. DnB NOR og de to største egenkapitalbevisbankene¹ utbetalte mellom 44 og 50 prosent av overskuddet i 2010 i utbytte.

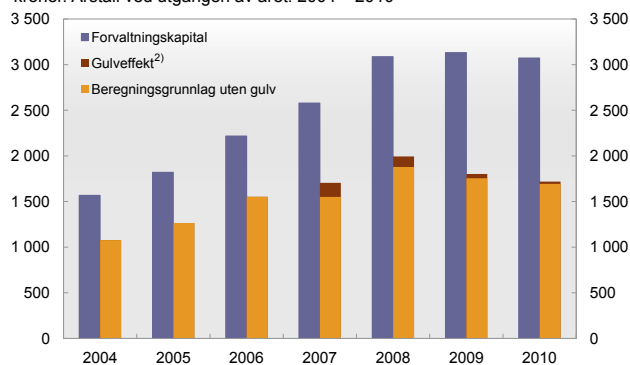
1 SpareBank 1 SR-Bank og SpareBank 1 SMN er de to største egenkapitalbevisbankene basert på markedsverdien av egenkapitalbevisernes kapital

Figur 1.4 Bankenes¹ kjernekapitaldekning. Prosent. Forvaltningskapital. Milliarden kroner. Per 4. kv. 2010

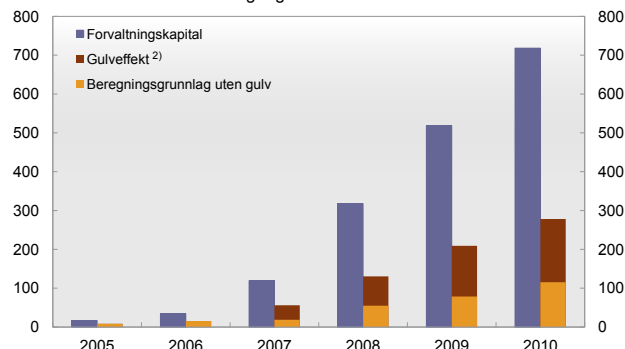
1) Alle banker med unntak av utenlandske filialer i Norge
Kilder: Finanstilsynet og Norges Bank

Figur 1.5 Bankenes¹ forvaltningskapital og beregningsgrunnlag. Milliarden kroner. Årstall ved utgangen av året. 2004 – 2010

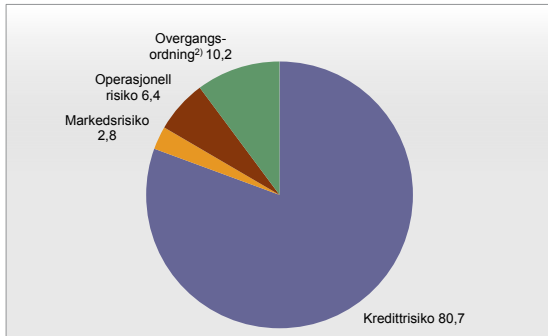
1) Alle banker unntatt utenlandske filialer i Norge
2) Gulvet var på 95 prosent av Basel I i 2007, 90 prosent i 2008 og 80 prosent fra 2009
Kilder: Finanstilsynet og Norges Bank

Figur 1.6 Boligkredittforetakenes¹ forvaltningskapital og beregningsgrunnlag. Milliarden kroner. Årstall ved utgangen av året. 2005 – 2010

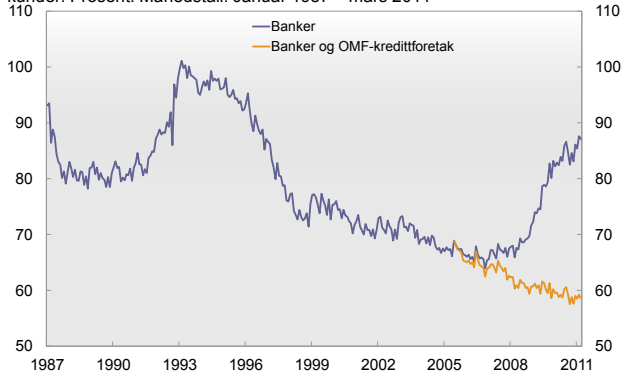
1) Alle boligkredittforetak unntatt Handelsbanken Eiendomskreditt NUF. Nordea Eiendomskreditt er bare med i 2010
2) Gulvet var på 95 prosent av Basel I i 2007, 90 prosent i 2008 og 80 prosent fra 2009
Kilder: Finanstilsynet og Norges Bank

Figur 1.7 Kapitalkrav for norske bankkonsern¹⁾ som benytter IRB-modeller fordelt på risikoområder. Andeler i prosent. Per 4. kv. 2010

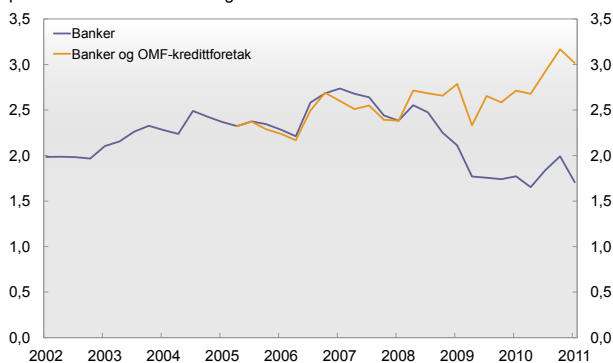
1) DnB NOR Bank, Nordea Bank Norge, SpareBank 1 SR-Bank, SpareBank 1 SMN, Sparebanken Vest, SpareBank 1 Nord-Norge og Bank 1 Oslo
 2) Krav som følge av at IRB-bankene ennå ikke tillates å redusere kapitalen helt ned til Basel II-nivå
 Kilder: Finanstilsynet og Norges Bank

Figur 1.8 Bankene og OMF-kredittforetakenes¹⁾ innskuddsdekning for lån til kunder. Prosent. Månedstall. Januar 1987 – mars 2011

1) Utvalget består av alle banker og OMF-kredittforetak med unntak av utenlandske datterbanker og filialer i Norge
 Kilde: Norges Bank

Figur 1.9 Bankene og OMF-kredittforetakenes¹⁾ vektede gjenværende løpetid på brutto markedsfinansiering. I antall år. Kvartalstall. 1. kv. 2002 – 1. kv. 2011

1) Utvalget består av alle banker og OMF-kredittforetak med unntak av utenlandske datterbanker og filialer i Norge. Brudd i serien i 2. kvartal 2009 som følge av mer spesifiserte intervaller
 Kilde: Norges Bank

De største bankenes bruk av IRB-modeller for stadig flere utlånsporteføljer har stor betydning for hvor mye kapital de må holde bak hver utlånte krone. Ved overgang fra standardmetoden til IRB-modeller faller ofte gjennomsnittlig risikovekt betydelig. Det reduserer beregningsgrunnlaget (sum risikovektede eiendeler) og øker kjernekapitaldekningen. I perioden 2008 – 2010 var bankenes forvaltningskapital om lag uendret, mens beregningsgrunnlaget falt, se figur 1.5. Samtidig bidro flytting av de mest sikre boliglånene ut av bankene til å øke gjennomsnittlig kredittrisiko i bankene.

Ut 2011 innebærer overgangsregelen fra Basel I til Basel II at kapitalkravet²⁾ for IRB-bankene ikke kan senkes med mer enn 20 prosent i forhold til hva Basel I-regelverket ville gitt. På morbanknivå var få banker bundet av dette gulvet ved utgangen av 2010. For boligkredittforetak som benytter IRB-modeller, representerer gulvet en sterk begrensning. Uten gulvet ville beregningsgrunnlaget blitt redusert betraktelig, se figur 1.6. Så lenge overgangsregelen gjelder, må IRB-boligkredittforetakene holde langt mer kjernekapital enn IRB-modellene tilsier. Den betydelige gulveffekten for boligkredittforetakene fører til at de aller fleste norske IRB-bankene er bundet av overgangsregelen på konsernnivå. Ved utgangen av 2010 bidro overgangsregelen til om lag 10 prosent av kapitalkravet for bankkonsernene som benytter IRB-modeller, se figur 1.7. Bankkonsernenes samlede kjernekapitaldekning ville økt fra 9,3 til 10,4 prosent hvis de hadde fått full uttelling for IRB-vektene.

Finansiering

Bankene har fortsatt for lav likvidtetsbuffer, og de største bankene mangler en betydelig andel langsiktig markedsfinansiering for å oppfylle Baselkomiteens foreslåtte krav til stabil finansiering

Banker som finansierer virksomheten med langsiktig markedsfinansiering og innskudd, er mindre sårbare for svikt i markedene for finansiering. I løpet av de 20 siste årene har innskuddsdekningen i banker og OMF-kreditt-

2 Kapitalkravet er definert som minstekravet til kapitaldekning (8 prosent) multiplisert med beregningsgrunnlaget for kredittrisiko, markedsrisiko og operasjonell risiko

foretak falt betydelig. Det skyldes blant annet at veksten i utlån har vært vesentlig kraftigere enn veksten i innskudd. For å finansiere sine utlån, har de økt opplåningen i markedet. En betydelig andel av bankenes utlån har de siste årene blitt flyttet til OMF-kredittforetak. Det har ført til at innskuddsdekningen i bankene har økt, se figur 1.8, samtidig som kredittrisikoen på den gjenværende utlånsporteføljen er blitt høyere.

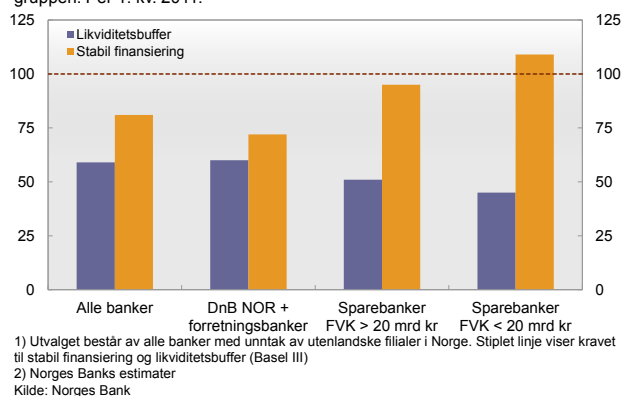
Flytting av utlån fra banker til OMF-kredittforetak har ført til at løpetiden på bankenes og OMF-kredittforetakenes markedsfinansiering har økt, se figur 1.9. Det skyldes at OMF-kredittforetakene finansierer sine utlån med langsiktig markedsfinansiering. Løpetiden på bankenes markedsfinansiering er om lag uendret siden forrige rapport (se figur 1.9).

I desember 2010 kom Baselkomiten med forslag til kvantitative likviditetskrav i bankene (Basel III). Baselkomiteen foreslår at kravet til likviditetsbuffer og stabil finansiering iverksettes i to etapper, senest innen 2015 og 2018. Mange banker oppfylte ikke Baselkomiteens krav til likviditetsbuffer i første kvartal 2011, se figur 1.10. Kravet til likviditetsbuffer er en stresstest, hvor de likvide eiendelene skal dekke blant annet betydelige kundeuttrekk i en periode på 30 dager med stor markedsuro. Etter hvert som avtalene i bytteordningen forfaller, vil bankenes beholdning av likvide eiendeler falle og gjøre det vanskeligere å oppfylle kravene. Definisjonen av hva som skal telle som likvide eiendeler i likviditetsbufferen, er fortsatt ikke endelig avklart, se ramme side 31. I første kvartal 2011 manglet de største norske bankene fremdeles en betydelig andel langsiktig markedsfinansiering for å oppfylle Baselkomiteens foreslåtte krav til stabil finansiering (se figur 1.10). De fleste små og mellomstore norske bankene oppfylte kravet. Finanstilsynet har pålagt alle norske banker å starte med en foreløpig rapportering i henhold til de foreslåtte kravene fra 2011.³

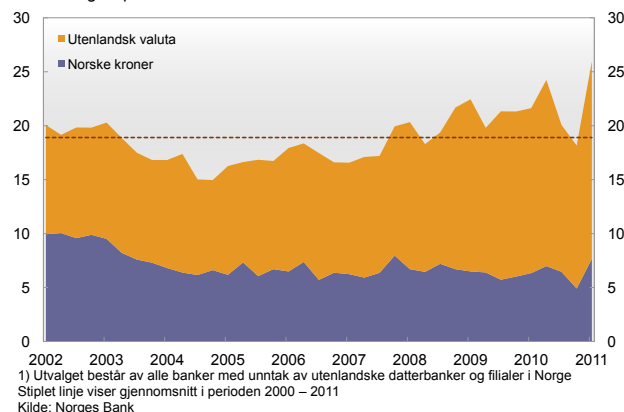
Andelen kortsiktig markedsfinansiering er høyere enn ved forrige rapport, se figur 1.11. Det er først og fremst innskudd på anfordring fra utenlandske finansinstitusjoner.

3 Se Finanstilsynet (2011): "Framtidige likviditetskrav for norske banker – innføring av rapportering", Rundskriv 9/2011

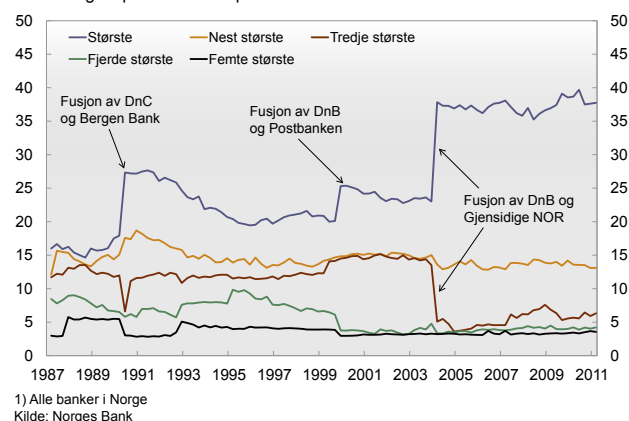
Figur 1.10 Bankenes¹⁾ stabile finansiering i prosent av krav til stabil finansiering og likvide eiendeler i prosent av krav til likvide eiendeler.²⁾ Gjennomsnitt for gruppen. Per 1. kv. 2011.

Figur 1.11 Bankenes¹⁾ brutto kortsiktig markedsfinansiering i prosent av forvaltningskapitalen. Prosent. Kvartalstall. 1. kv. 2002 – 1. kv. 2011

Figur 1.12 Markedsandeler for de fem største bankene¹⁾ i Norge basert på forvaltningskapital. Andeler i prosent. Kvartalstall. 1. kv. 1987 – 1. kv. 2011

Bankene har til dels eliminert likviditetsrisikoen dette medfører ved å plassere størstedelen av disse innskuddene på anfordring i utenlandske sentralbanker. En betydelig andel av den kortsiktige markedsfinansieringen er i utenlandsk valuta (se figur 1.11). Markedsfinansiering i utenlandsk valuta gir bankene tilgang til flere investorer og mulighet til å utstede større volumer. En høy andel kortsiktig markedsfinansiering kan være en utfordring hvis uroen i finansmarkedene igjen tar seg opp.

Om lag 20 prosent av utestående volum i bytteordningen har forfall i september og desember i år. Store forfall på samme dato gjør bankene sårbare for markedsutviklingen på forfallstidspunktet. Finansdepartementet har derfor åpnet opp for førtidig innfrielse.⁴ Det kan bidra til å gi en mer gradvis avvikling av bytteordningen og jevnere utvikling i bankenes låneopptak. Hittil er 9 prosent av bytteordningen innfridd før tiden.

Struktur

Den norske banksektoren består av mange små og noen store banker

Store og systemviktige finansinstitusjoner kan gjøre banksektoren mer sårbar. Flere tiltak er under utredning for å redusere faren for at store og systemviktige finansinstitusjoner skal få finansielle problemer og for å redusere de samfunnsmessige tapene ved slike kriser, se ramme side 33. DnB NOR Bank er den klart største banken i Norge. Siden fusjonen mellom Den norske Bank (DnB) og Gjensidige NOR i 2003 har markedsandelen basert på forvaltningskapital ligget på mellom 35 og 40 prosent, se figur 1.12. Som andel av totale utlån i Norge er DnB NOR Banks markedsandel på om lag en tredjedel, se tabell 3 i vedlegg 3.

Det er mange tilbydere og stor konkurranse om lån med pant i bolig til personmarkedet i Norge. Det gjør kredittytting til personmarkedet mindre sårbart for problemer i enkeltbanker enn kredittytting til næringsmarkedet. På utlån til næringsmarkedet er datterbanker og filialer av

utenlandske banker viktige kredittyttere. Samlet har disse bankene en noe høyere markedsandel i næringsmarkedet enn DnB NOR Bank.

Banker med store likhetstrekk kan rammes på samme måte av en økonomisk forstyrrelse. En banksektor bestående av mange banker med lik eksponering mot ulike låntagergrupper kan derfor være sårbar. De norske bankene har mye utlån til bolig og næringseiendom, se figur 1.13. De største bankene i det norske markedet er imidlertid ganske ulikt eksponert mot de ulike næringene. Det tilsier at den norske banksektoren er relativt godt diversifisert mot økonomiske forstyrrelser.

Sammenlignet med svensk og dansk banksektor har norske banker lite utlån til utenlandske kunder. En betydelig del av disse utlånene er imidlertid til skipsfart, som er en næring med store svingninger i lønnsomheten. DnB NOR ble en heleid datterbank av DnB NOR Bank i desember 2010. Det innebar en liten økning i norske bankers eksponering mot utenlandske kunder. DnB NOR hadde fortsatt høye utlånstap i 2010, men trenden er nedadgående. DnB NOR har bare om lag 5 prosent av DnB NOR-konsernets totale utlån, men sto for om lag 60 prosent av konsernets utlånstap i 2010.

Dersom flere banker har store eksponeringer mot en felles motpart, kan det innebære systemrisiko. Bankene som deltok i motpartsundersøkelsen⁵ hadde per 31. mars 2011 en samlet eksponering mot store finansielle motparter på 53 milliarder kroner. Den største felles finansielle motparten utgjorde om lag 8 prosent av disse eksponeringene. Samlet eksponering mot store ikke-finansielle motparter var 63 milliarder kroner, og den største felles motparten utgjorde om lag 9 prosent. Eksponeringen mot denne motparten utgjorde om lag fire prosent av samlet kjernekapital for de ti bankene i undersøkelsen. Konsentrasjonsrisikoen knyttet til felles motparter på tvers av bankene må derfor anses som relativt lav per 31. mars 2011.

4 Se Norges Bank (2011): "Tilbud om innfrielse", februar. <http://www.norges-bank.no/templates/article___78047.aspx>

5 Motpartsundersøkelsen gjennomføres halvårlig av Finanstilsynet og Norges Bank. Ti av de større norske bankene inngår i undersøkelsen, og de rapporterer sine ti største finansielle og ti største ikke-finansielle motparter

Andelen boliglån på bankenes balanser har sunket kraftig etter hvert som mange banker har flyttet store deler av boliglånene over til OMF-kredittforetak. Ved utgangen av 2010 hadde bankene og OMF-kredittforetakene boliglån for om lag 1650 milliarder kroner. Av disse lånene var 44 prosent i OMF-kredittforetakene. Det er stor variasjon mellom banker i hvor mye boliglån de har flyttet til OMF-kredittforetak. Blant store banker varierer andelen fra 13 til nærmere 80 prosent, se figur 1.14. OMF-kredittforetak er egne rettssubjekter som i stor grad skal være i stand til å klare seg på egen hånd i en krisesituasjon, selv om banken skulle få problemer.⁶

Det er stor spredning i kjernekapitaldekningen i de norske bankene. De største bankene har lavest kjernekapitaldekning, mens de mange små bankene stort sett har høy kjernekapitaldekning (se figur 1.4). Denne forskjellen mellom små og store banker ses også ved at medianbanken har hatt langt høyere kjernekapitaldekning enn det vektede gjennomsnittet for alle bankene i perioden 2004 – 2010, se figur 1.15. Ved utgangen av 2010 hadde tre av fire banker en kjernekapitaldekning på over 15 prosent, en økning på over 2 prosentenheter siden utgangen av 2008.

Kilder til risiko utenfor den norske banksektoren

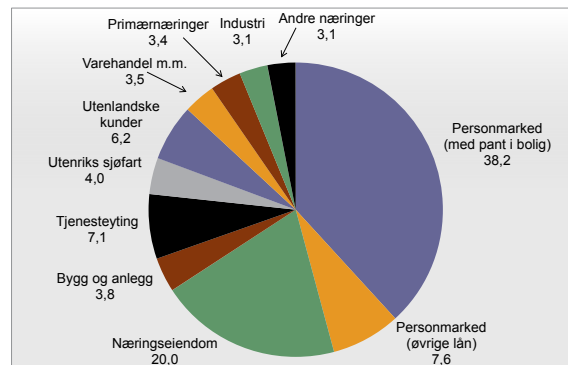
Makroøkonomiske forhold

Oppgangen i den økonomiske aktiviteten fortsetter, men det er risiko knyttet til høye råvarepriser og høy statsgjeld i flere land

Økt aktivitet i Norge og hos våre handelspartnere, se figur 1.16, bidrar til bedre utsikter for finansiell stabilitet. Økte priser på olje og andre råvarer har bedret bytteforholdet for norske eksportører. Det gir positive impulser til norsk næringsliv. Arbeidsledigheten er relativt lav, og det ventes god inntektsvekst fremover.

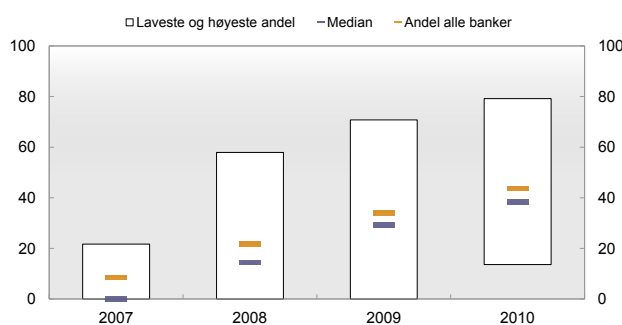
6 For en nærmere beskrivelse av regelverket for OMF-kredittforetak, se Bakke, Bjørn, Ketil Rakkestad og Geir Arne Dahl (2010): "Obligasjoner med fortrinnsrett – et marked i sterk vekst". *Penger og Kreditt 1/2010*, s. 4 – 19, Norges Bank

Figur 1.13 Fordeling av bankenes¹⁾ utlån til person- og næringsmarkedet og til utenlandske kunder²⁾. Andeler i prosent. Per 31. desember 2010

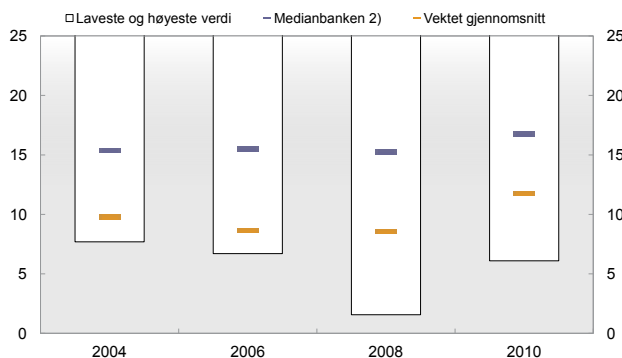
1) Alle banker i Norge
2) Utenlandske kunder omfatter mye utlån til skipsfart
Kilde: Norges Bank

Figur 1.14 Andel av bankenes¹⁾ boliglån som er overført til OMF-kredittforetak. Spredning på enkeltbanker²⁾ og gjennomsnitt for alle banker. Prosent. Per utgangen av 2007 – 2010

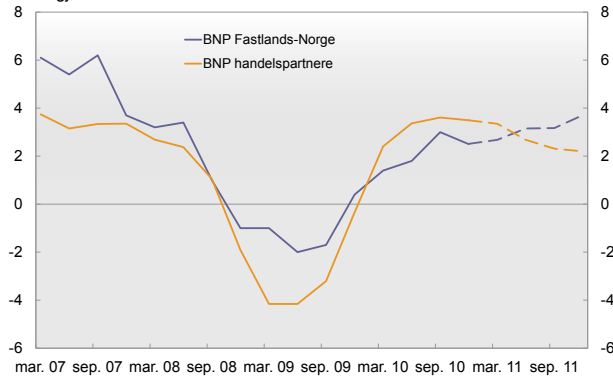
1) Alle banker og OMF-kredittforetak i Norge
2) Banker med hel- eller deleide OMF-kredittforetak og forvaltningskapital over 30 milliarder kroner ved utgangen av 2010
Kilder: Norges Bank og bankenes regnskapsrapporter

Figur 1.15 Kjernekapitaldekning. Spredning på enkeltbanker og gjennomsnitt for alle banker.¹⁾ Prosent. Per utgangen av 2004, 2006, 2008 og 2010

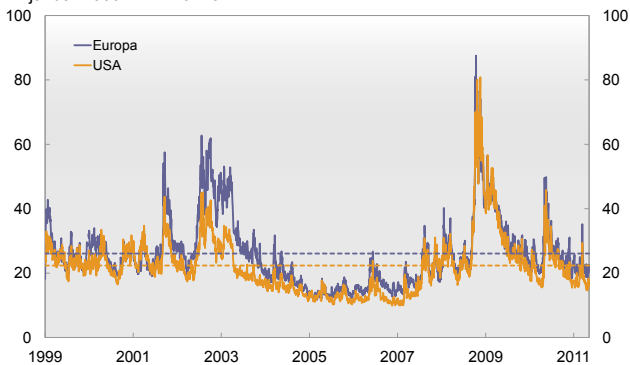
1) Alle banker med unntak av filialer av utenlandske banker i Norge
2) Den midterste banken når bankene er sortert etter kjernekapitaldekning
Kilde: Norges Bank

Figur 1.16 BNP i Fastlands-Norge og for handelspartnere. Firekvarteralsvekst. Sesongjustert. Prosent. Kvartalstall. 1. kv. 2007 – 4. kv. 2011¹⁾

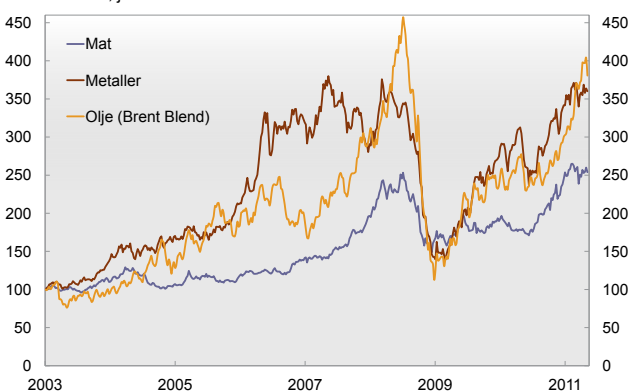
1) Fremskrivninger for 1. kvartal 2011 – 4. kvartal 2011
Kilder: Statistisk sentralbyrå, OECD, Thomson Reuters og Norges Bank

Figur 1.17 Implisitt volatilitet¹⁾ utledet fra aksjeopsjoner. Prosent. Dagstall. 4. januar 1999 – 11. mai 2011

1) Prosentvis størrelse for markedtsaktørenes forventninger til fremtidige svingninger i aksjekursene
Stiplede linjer viser gjennomsnitt i perioden 1999 – 2010
Kilde: Thomson Reuters

Figur 1.18 Råvarepriser. The Economist prisindekser og oljepris (Brent Blend). USD. Indeks, januar 2003=100. Ukestall. Januar 2003 – mai 2011

Kilde: Thomson Reuters

Det er fortsatt store ubalanser i verdensøkonomien. Veksten er ulikt fordelt, med høy vekst i fremvoksende økonomier og svak vekst i mange industrialiserte land. Fremvoksende økonomier opplever økt tilstrømming av kapital samtidig som den økonomiske aktiviteten er høy. Det kan gi grobunn for finansielle ubalanser. I mange industriland er gjelden høy i offentlig og privat sektor, og den nødvendige nedbelåningen vil ta tid. Det vil kunne dempe etterspørselen i disse landene fremover. Prisingen av aksjeopsjoner tyder imidlertid på at aktørene i aksjemarkedet oppfatter usikkerheten om utviklingen fremover som moderat, se figur 1.17. IMF melder også at risikoen knyttet til finansiell stabilitet globalt har falt siden oktober.⁷

Vedvarende høye priser på olje og andre råvarer kan dempe veksten i verdensøkonomien. Sterk etterspørsel fra fremvoksende økonomier og vanskelige forhold på tilbudssiden har ført til at råvareprisene er høye, selv om de har falt noe den siste tiden, se figur 1.18. Uro i Nord-Afrika og Midtøsten har skapt usikkerhet rundt tilbudet av olje og bidratt til å trekke oljeprisen opp.

Selv om mange banker ute har økt sin kjernekapitaldekning, er situasjonen i banksektoren fortsatt krevende i flere land. Det er fortsatt risiko knyttet til amerikanske bankers utlån til bolig og næringseiendom. Boligprisene har falt med om lag 30 prosent siden toppen i 2006, og det er fremdeles mange usolgte boliger. Boligprisene faller også fortsatt i mange andre land, blant annet i Irland og Spania. Kredittpraksisen er fremdeles stram overfor husholdninger både i USA og i euroområdet, se figur 1.19. Flere banker i sentrale EU-land har behov for mer kapital, og mange europeiske banker har store utlån til offentlig og privat sektor i Portugal, Irland, Hellas og Spania. Dersom markedets tillit til betjeningen av statsgjelden i ett eller flere av disse landene forsvinner, vil det igjen kunne oppstå uro i finansmarkedene. Generell markedsuro og usikkerhet om hvilke finansinstitusjoner som sitter med tapene, kan føre til anstrengte forhold i pengemarkedene, slik vi så under finanskrisen. Dersom bankene igjen må stramme betydelig inn på sine utlån og veksten i verdensøkonomien faller, vil det bidra til økte tap for

⁷ Se IMF (2011): *Global Financial Stability Report*, april

norske banker, se stresstesten av bankenes kapitaldekning i kapittel 2.

Penge- og kredittmarkedene

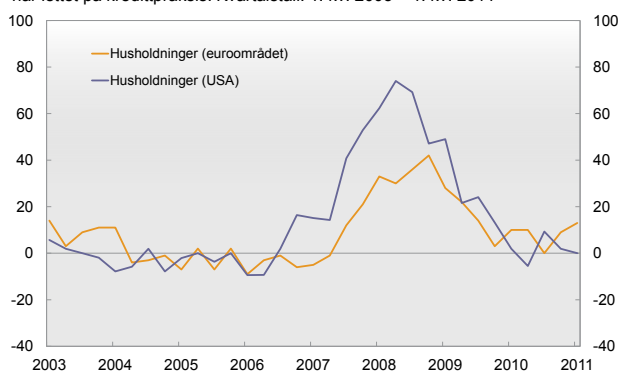
De største norske bankene har fortsatt god tilgang til finansiering og kan låne til lavere rente enn mange andre europeiske banker. Fornyet uro i internasjonale penge- og kredittmarkeder kan likevel svekke tilgangen raskt

Risikopåslagene for statsobligasjoner i flere europeiske land er høye som følge av usikkerhet om deres evne til å betjene statsgjelden fremover, se figur 1.20. Økt usikkerhet knyttet til statspapirer kan smitte over på bankenes finansieringskostnader. Risikopåslagene på europeiske bankers obligasjonsfinansiering har imidlertid endret seg lite siden forrige rapport, men er fortsatt på et høyere nivå enn før uroen i Europa startet i fjor vår. I risikopåslagene i obligasjonsmarkedene er både kreditt- og likviditetsrisiko priset inn. Likviditetspremien i obligasjonsmarkedene, målt som avviket mellom risikopåslagene og premiene på forsikring mot mislighold av gjeld (CDS-prisene), har falt noe siden forrige rapport. Det kan tyde på at investorene anser likviditeten i markedene som noe bedret.

Risikopåslagene for norske bank- og foretaksobligasjoner er om lag uendret siden forrige rapport, se figur 1.21. CDS-prisen er betydelig lavere for de store norske bankene enn for gjennomsnittet av flere europeiske banker, se figur 1.22. Det viser blant annet at investorene vurderer norske banker som solide i forhold til en del andre europeiske banker.

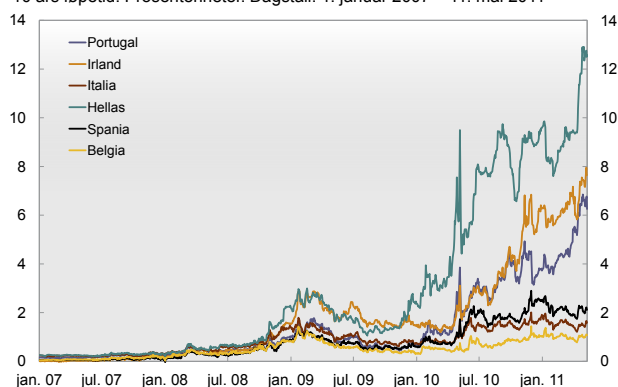
I det norske pengemarkedet er risikopåslaget om lag uendret siden forrige rapport, se figur 1.23. Det er billigere for bankene å finansiere seg i pengemarkedene enn det var under finanskrisen. Risikopåslaget er imidlertid høyere i Norge enn i andre land, og til tider kan det se ut til at pengemarkedet ikke fungerer godt nok her hjemme. Det kan blant annet skyldes at det norske pengemarkedet er lite. For å bedre omfordelingen av likviditeten mellom norske banker, vil Norges Bank fra 3. oktober 2011 legge opp til at bankene får forrentet kun en begrenset mengde

Figur 1.19 Utlånsundersøkelser i USA og euroområdet. Prosentvis andel banker som har strammet til kredittpraksis minus prosentvis andel banker som har lettet på kredittpraksis. Kvartalstall. 1. kv. 2003 – 1. kv. 2011

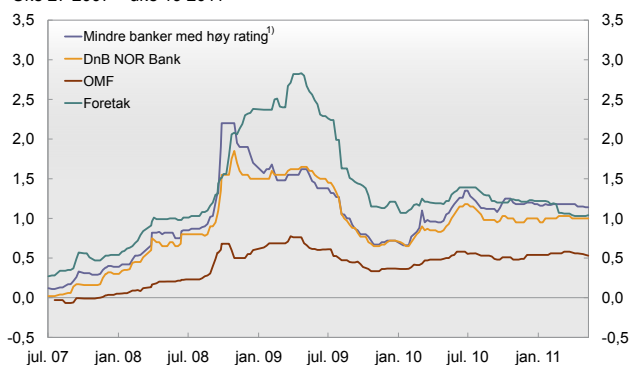
Kilder: Federal Reserve og Den europeiske sentralbanken (ESB)

Figur 1.20 Påslag for statsobligasjoner. Avvik mot tyske statsobligasjoner. 10 års løpetid. Prosentenheter. Dagstall. 1. januar 2007 – 11. mai 2011

Kilde: Thomson Reuters

Figur 1.21 Indikative kredittpåslag for 5-årige norske foretaksobligasjoner, bankobligasjoner og OMF. Differanse mot swaprenter. Prosentenheter. Ukestall. Uke 27 2007 – uke 19 2011

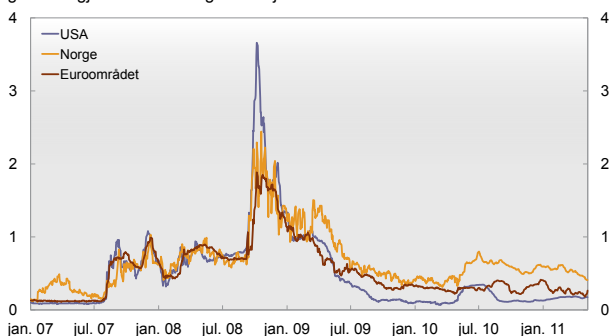
1) Banker med forvaltningskapital mellom 5 og 15 milliarder NOK og ratet A av DnB NOR Markets
Kilde: DnB NOR Markets

Figur 1.22 CDS-priser. iTraxx Senior Financials (25 store europeiske finansinstitusjoner) og nordiske banker. Basispunkter. Dagstall. 1. januar 2007 – 11. mai 2011

Kilde: Bloomberg

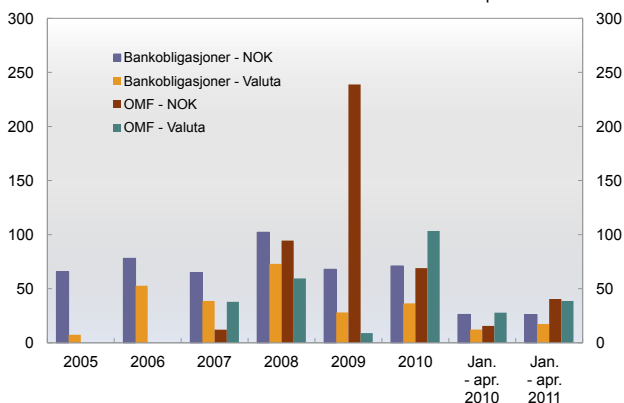
Figur 1.23 Differanse mellom tremåneders pengemarkedsrente og forventninger om styringsrenten i markedet.¹⁾ Prosentenheter. 5-dagers glidende gjennomsnitt. Dagstall. 5. januar 2007 – 11. mai 2011

1) Forventet styringsrente er avledet fra Overnight Indexed Swap (OIS)-renter. OIS for Norge er skjønsmessig beregnet av Norges Bank

Kilder: Bloomberg, Thomson Reuters og Norges Bank

Figur 1.24 Utstedt volum av bankobligasjoner og OMF fra norske banker og kredittforetak. Milliarder NOK. Arstall. 2005 – 2010. Januar – april 2011

Kilder: Stamdata og Bloomberg

innskudd i Norges Bank til styringsrenten. Innskudd utover kvoten vil få en lavere rente.

Norske banker og kredittforetak har hittil i år utstedt et noe større volum av senior bankobligasjoner og obligasjoner med fortrinnsrett (OMF) enn i tilsvarende periode i fjor, se figur 1.24. Over halvparten av totalt utstedt volum er i utenlandsk valuta. God tilgang til langsiktig finansiering gir bankene muligheten til å redusere sin likviditetsrisiko.

Flere forhold kan bidra til at risikopåslagene for senior bankobligasjoner øker fremover. Når bankene overfører større deler av sine utlån med pant i fast eiendom til kredittforetak som utsteder OMF, kan senior bankobligasjoner få svakere gjenværende sikkerhet og dermed høyere risikopåslag. I tillegg har EU-kommisjonen foreslått at obligasjonseiere skal kunne ta tap i forbindelse med redningsaksjoner i bankene. Det vil i så fall kunne føre til at risikopåslagene på obligasjonslån øker fremover både ute og hjemme.

Husholdninger

Høy gjeldsbelastning og høye boligpriser gjør at sårbarheten i husholdningssektoren er høy

Husholdningenes gjeldsvekst har vært stabil siden forrige rapport, men gjelden vokser raskere enn disponibel inntekt. Gjeldsbelastningen økte derfor noe i 2010, etter å ha flatet ut i 2009, se figur 1.25. Veksten i boligprisene bidrar til at gjeldsbelastningen fortsetter å øke fremover. Økt gjeldsbelastning gjør husholdningene sårbare for inntektsbortfall eller en markert økning i renten. I en slik situasjon vil mange bli nødt til å redusere konsumet og en del ville kunne få problemer med å betjene lånene sine. Lavere etterspørsel fra husholdningene vil virke negativt inn på foretakenes inntjening, noe som på lengre sikt kan føre til økte tap på utlån til foretak.

En stadig større andel av husholdningene har svært høy gjeldsbelastning, se figur 1.26.⁸ Dette øker kredittrisikoen på lån til husholdninger. I 2008 hadde om lag 12 prosent av husholdningene en gjeldsbelastning over 500 prosent. Andelen var størst i de yngste aldersgruppene, se figur 1.27.

Fra slutten av 1990-tallet har gjeldsveksten vært noe høyere i eldre husholdninger enn i de yngre, slik at gjelden er blitt noe jevnere fordelt over aldersgruppene. Fortsatt sitter de yngre husholdningene med den største delen av husholdningenes samlede gjeld. For disse utgjør også gjelden en langt større andel av boligens verdi, enn for eldre husholdninger.⁹

For å begrense omfanget av høye lån i forhold til inntekt og boligens verdi, kom Finanstilsynet med nye retningslinjer for forsvarlig utlånspraksis for lån til boligformål i mars 2010.¹⁰ Finanstilsynets boliglånsundersøkelse for 2010 tyder på at bankene fortsatt gir mange boliglån med belåningsgrad over 90 prosent, selv om andelen slike lån ble redusert fra 2008 til 2010. Videre har omfanget av tilleggsikkerhet på lån med høye belåningsgrader økt. Norges Banks utlånsundersøkelser de siste kvartalene tyder på at enkelte banker har måttet tilpasse kredittpaksisen med hensyn til Finanstilsynets retningslinjer. Samtidig er det tegn til at konkurransen om boliglånkundene øker. I Norges Banks utlånsundersøkelse for tredje og fjerde kvartal 2010 rapporterte enkelte banker at mål for markedsandel hadde fått økt betydning for deres kredittpaksis.

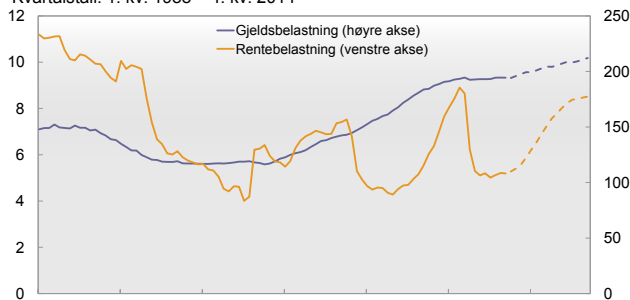
Finanstilsynets boliglånsundersøkelse viste videre at den gjennomsnittlige løpetiden på lån økte i 2010. Omfanget av lån med avdragsfrihet har også økt noe de siste par årene. Muligheten for avdragsfrihet og forlenget nedbetalingstid på lån kan gi husholdningene mer fleksibilitet i stramme tider. Det kan derfor være hensiktsmessig at husholdningene ikke bruker opp dette handlingsrommet når tidene er gode og rentenivået lavt.

8 Dersom banken bruker gjeld i forhold til inntekt som beslutningskriterium for å gi boliglån, bør lånet normalt ikke overstige tre ganger samlet brutto inntekt, se Finanstilsynets retningslinjer nedenfor. Dette tilsvarer en gjeldsbelastning, dvs. gjeld i forhold til disponibel inntekt, på om lag 500 prosent

9 Se Solheim, Haakon og Bjørn Helge Vatne (2011): "Husholdningenes gjeldsbelastning fordelt over aldersgrupper", *Aktuell kommentar* 2/2011

10 Se: http://www.finanstilsynet.no/Global/Venstremeny/Rundskriv_vedlegg/2010/1_kvartal/Rundskriv_11_2010.pdf

Figur 1.25 Husholdningenes gjeldsbelastning¹⁾ og rentebelastning²⁾. Prosent. Kvartalstall. 1. kv. 1988 – 4. kv. 2014³⁾

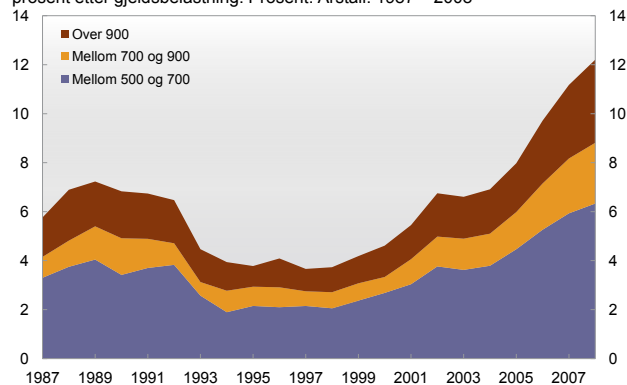
1) Lånegjeld i prosent av disponibel inntekt korrigert for anslått reinvestert aksjeutbytte 2000 – 2005 og innløsning/nedsettelse av egenkapital 2006 – 2014

2) Renteutgifter etter skatt i prosent av disponibel inntekt korrigert for anslått reinvestert aksjeutbytte 2000-2005 og innløsning/nedsettelse av egenkapital 2006 – 2014 pluss renteutgifter

3) Fremskrivninger for 1. kvartal 2011 – 4. kvartal 2014

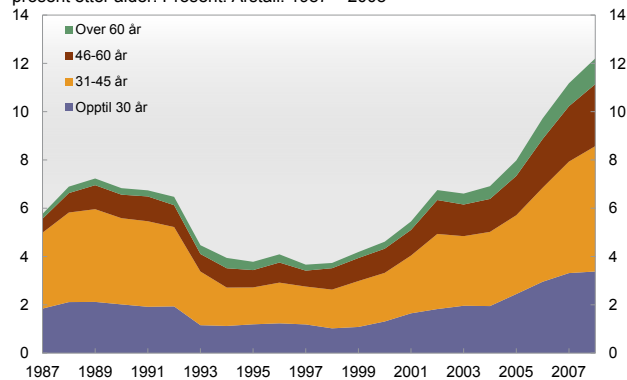
Kilder: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank

Figur 1.26 Andel privathusholdninger¹⁾ med gjeldsbelastning over 500 prosent etter gjeldsbelastning. Prosent. Årstall. 1987 – 2008

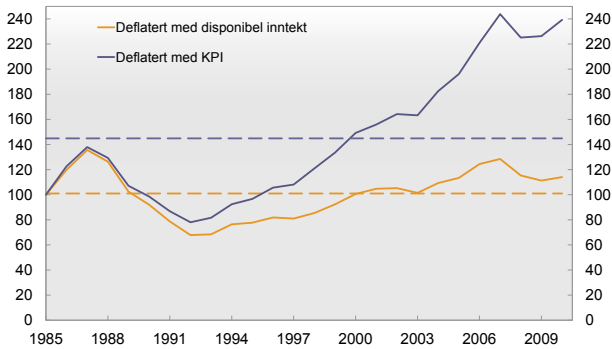
1) Selvstendig næringsdrivende er utelatt
Kilder: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank

Figur 1.27 Andel privathusholdninger¹⁾ med gjeldsbelastning over 500 prosent etter alder. Prosent. Årstall. 1987 – 2008

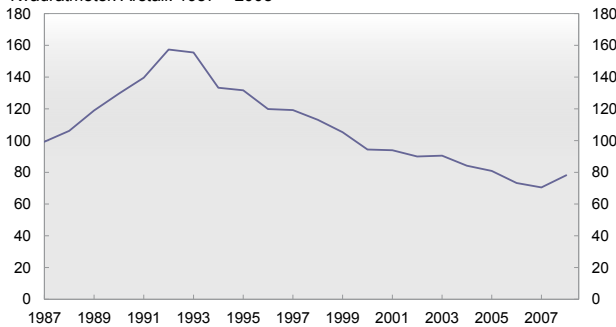
1) Selvstendig næringsdrivende er utelatt
Kilder: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank

Figur 1.28 Boligpriser deflatert med disponibel inntekt og KPI. Indeksert. 1985 = 100. Årstall. 1985 – 2010¹⁾

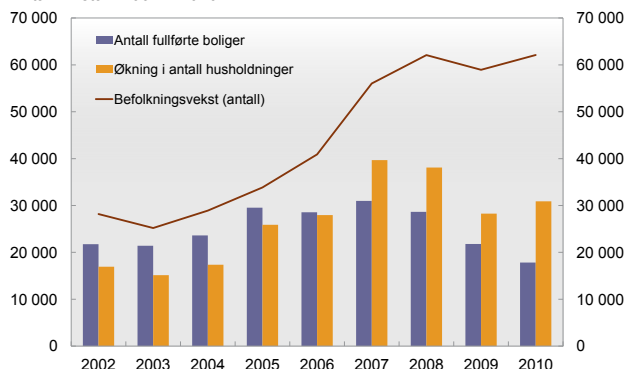
1) Stiplede linjer viser gjennomsnitt i perioden 1985 – 2010
Kilder: Norges Eiendomsmeglerforbund, ECON Pöry, Finn.no, Eiendomsmeglerforetakenes forening, Statistisk sentralbyrå og Norges Bank

Figur 1.29 Antall kvadratmeter bolig en privathusholdning¹⁾ med median bruttoinntekt kan kjøpe gitt begrensninger på lån på 3 ganger bruttoinntekt. Kvadratmeter. Årstall. 1987 – 2008²⁾

1) Med hovedinntektstaker mellom 25 og 65 år
2) Prisen på 1 kvadratmeter var 23 232 kroner i 2008
Kilder: Norges Eiendomsmeglerforbund, ECON Pöry, Finn.no, Eiendomsmeglerforetakenes forening, Statistisk sentralbyrå og Norges Bank

Figur 1.30 Befolkningsvekst, økning i husholdninger og fullførte boliger. Antall. Årstall. 2002 – 2010¹⁾

1) Anslag for økning i antall husholdninger 2002 – 2004
Kilde: Statistisk sentralbyrå

Dagens lave rentenivå gir en lav rentebelastning for husholdningene. Husholdningenes evne til å betjene gjeld er derfor god på kort sikt, men basert på prognosene i *Pengepolitisk rapport 1/2011* vil rentebelastningen kunne bevege seg mot nivået i 2008 over de neste årene (se figur 1.25).

Om lag 80 prosent av husholdningenes gjeld er sikret med pant i bolig. Utviklingen i boligprisene har derfor stor betydning for husholdningenes gjeldsvekst og bankenes pantesikkerhet. Økt nivå på boligformuen vil i tillegg kunne stimulere forbruk.

Boligprisveksten har vært høy det siste halvåret, men boligprisene falt noe i april. Boligprisene er kommet opp på et svært høyt nivå når vi justerer for veksten i konsumprisindeksen, se figur 1.28. I april 2011 lå de reelle boligprisene over toppnivået fra sommeren 2007. Sett i forhold til disponibel inntekt er boligprisene noe lavere, men fortsatt godt over gjennomsnittet for perioden 1985 – 2010.

Forholdet mellom boligpriser og inntekt har betydning for husholdninger som skal inn på boligmarkedet. Boligprisene har lenge vokst raskere enn inntekten. Antar vi at lån til kjøp av bolig er begrenset til tre ganger bruttoinntekt, vil en husholdning med en middels inntekt¹¹ måtte begrense boligkjøpet til om lag 80 kvadratmeter, se figur 1.29. Analysen tar utgangspunkt i gjennomsnittlige boligpriser og er basert på selvangivelsestall for 2008. Ettersom både boligpriser og inntekt varierer mellom ulike områder, vil husholdningenes muligheter også variere.

God vekst i disponibel inntekt, lav lånerente og positive forventninger til den økonomiske utviklingen har bidratt til veksten i boligprisene. Fremover venter vi fortsatt god vekst i disponibel inntekt. Etter hvert vil imidlertid høyere lånerente kunne bidra til å dempe veksten i boligprisene.

Forhold på tilbudssiden i boligmarkedet kan ha bidratt til press i boligmarkedet. Antall bruktboliger til salgs fortsatte å falle gjennom fjoråret. Boligbyggingen har vært

¹¹ Med middels inntekt mener vi her inntekten til medianhusholdningen. Husholdningene er ordnet i henhold til brutto inntekt. Medianhusholdningen er definert som den midterste husholdningen. Halvparten av husholdningene har lavere inntekt enn medianhusholdningen

på et lavt nivå, men har den siste tiden tatt seg opp. Samtidig er befolkningsveksten høy. De siste årene har antall fullførte boliger vært lavere enn veksten i antall husholdninger, se figur 1.30. Fortsatt høy befolkningsvekst og økte boligpriser tilsier at igangsettingen av boliger vil ta seg videre opp fremover. Økt tilbud av boliger kan dempe veksten i boligprisene.

Foretakene¹²

Økt lønnsomhet i foretakssektoren

Lønnsomheten i de børsnoterte foretakene har fortsatt å øke siden forrige rapport, se figur 1.31. Det er spesielt økte driftsinntekter som har bidratt til økningen. Gjeldsveksten til norske foretak har i samme periode økt noe fra et fortsatt lavt nivå, se figur 1.32. Norges Banks utlånsundersøkelse for fjerde kvartal 2010 og første kvartal 2011 tyder på økt etterspørsel fra foretakene.

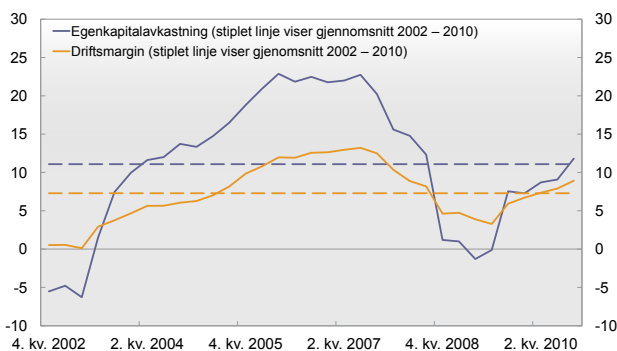
Økt lønnsomhet og moderat gjeldsvekst har bedret foretakenes evne til å betjene gjelden og redusert kredittrisikoen på bankenes lån til foretak, se figur 1.33.

Egenkapitalandelen i de børsnoterte foretakene økte gjennom andre halvdel av 2010 og er noe høyere enn gjennomsnittet for de siste ni årene. Økt egenkapitalandel gjør selskapene mindre sårbare for perioder med negative resultater og reduserer bankenes potensielle tap ved mislighold av lån.

Norske banker har betydelige utlån til næringseiendom og skipsfart (se figur 1.13). Utviklingen i lønnsomhet og panteverdier i disse næringene har derfor stor betydning for bankene.

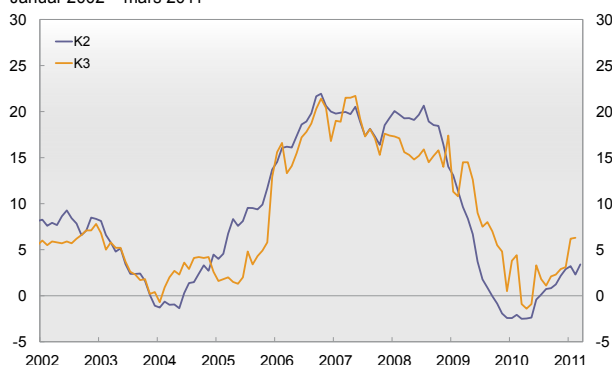
Fraktratene¹³ innen skipsfart er om lag på samme nivå som ved forrige rapport. Ved toppen i 2008 var fraktratene over tre ganger så høye som dagens nivåer. Nedgangen skyldes i stor grad overkapasitet på grunn av bygging av mange nye fartøyer, se figur 1.34. Kanselleringer har imidlertid redusert ordreboken på nye fartøyer noe. Over-

Figur 1.31 Nøkkeltall for børsnoterte selskaper.¹⁾ Prosent. Kvartalstall. 4. kv. 2002 – 4. kv. 2010

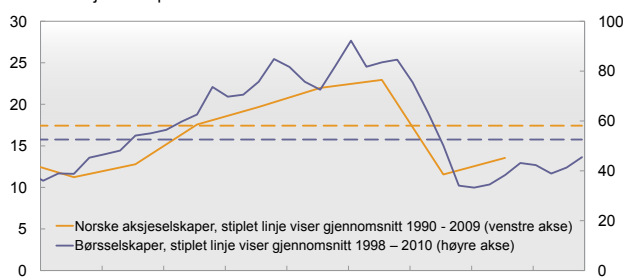
1) Utvalget består av 139 ikke-finansielle børsnoterte selskaper per 4. kvartal 2010. Statoil inngår ikke i utvalget. Hver observasjon er beregnet ut fra glidende sum av siste fire kvartaler
Kilder: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank

Figur 1.32 Tolv månedersvekst i innenlandsk gjeld (K2) og samlet gjeld (K3) til ikke-finansielle foretak. Fastlands-Norge. Prosent. Månedstall. Januar 2002 – mars 2011

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figur 1.33 Gjeldsbetjeningsevne¹⁾ for norske aksjeselskap og de mest omsatte selskapene på Oslo Børs.²⁾ Prosent. Kvartalstall for børselskaper, årstall for norske aksjeselskap. 2002 – 2010

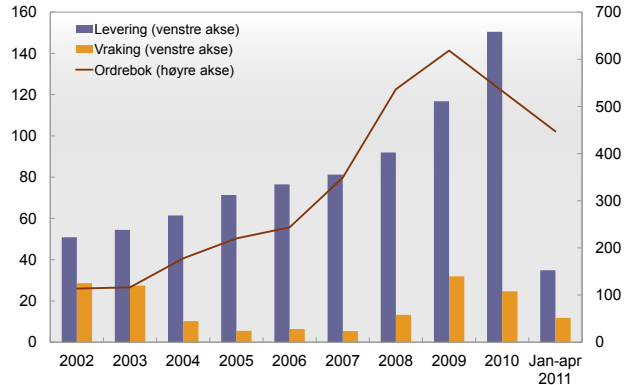
1) Beregnet som resultat før skatt og av- og nedskrivninger i prosent av rentebærende gjeld for norske aksjeselskaper, og som driftsresultat før av- og nedskrivninger siste fire kvartaler i prosent av rentebærende gjeld for børselskaper

2) Offentlig forvaltning og olje- og gassutvinning inngår ikke i utvalget for norske aksjeselskaper. Finansielle selskaper og Statoil inngår ikke i utvalget for de mest omsatte børselskaper
Kilde: Norges Bank

12 Ikke-finansielle foretak

13 Vektet snitt av fraktrater i tank, tørrlast, konteiner og gass

Figur 1.34 Ordrer, levering og vraking av skip på verdensbasis. Millioner dødvekttonn. Månedstall. 2002 – 2011

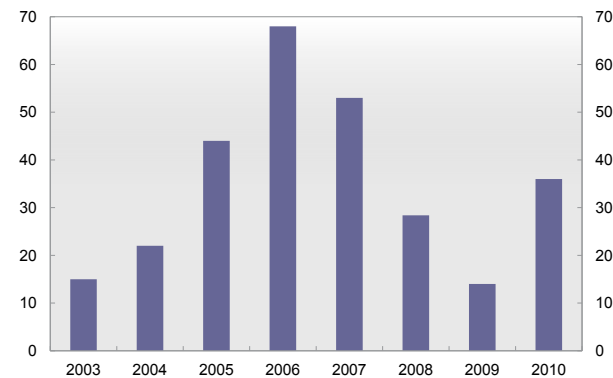

Kilde: Clarkson Research Service Ltd

kapasiteten er et langsiktig strukturelt problem, men utviklingen innen skipsfart er også nært knyttet til konjunktorene i verdensøkonomien. I 2010 bidro økt økonomisk vekst til at utviklingen innen enkelte segmenter ble noe bedre enn markedsanalytikere hadde ventet.

Vedvarende lave fraktrater utgjør en risiko for at lønnsomheten til flere rederier kan svekkes og at panteverdiene reduseres. Det kan føre til tap i bankene fremover. Historisk har de norske bankene hatt lave tap på utlån til skipsfartsnæringen.

Figur 1.35 Omsetning av næringsseiendom i Norge.¹⁾ Milliarder NOK. Årstall. 2003 – 2010

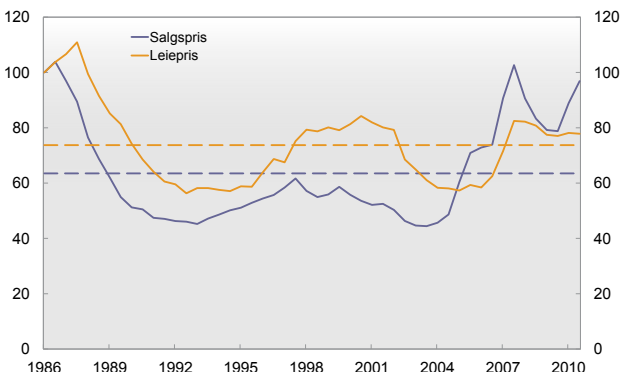

¹⁾ Kun transaksjoner over 50 millioner NOK
Kilder: UNION Gruppen og DnB NOR Næringsmegling

Omsetningen av næringsseiendom har tatt seg opp, og var over dobbelt så høy i 2010 som i 2009, se figur 1.35. Nivået i 2009 var imidlertid lavt sammenlignet med de siste årene. Som følge av finanskrisen ble det fra høsten 2008 i hovedsak omsatt eiendommer med lange og sikre leieinntekter fra solide leietakere. Mot slutten av 2010 ble det omsatt langt flere eiendommer med mer vanlige leieperioder (5 år eller mindre). Det tyder på at omsetningen er i ferd med å normaliseres.

Virksomheten til eiendomsforetakene består i hovedsak av utleie og kjøp og salg av eiendom. I Osloregionen, som er en viktig del av næringsseiendomsmarkedet, økte salgsprisene på kontorer betydelig gjennom 2010, se figur 1.36. Leieprisene var nær uendret. Tilbudet av ledige arealer har falt siden starten av 2010, men i 2012 og 2013 vil det ferdigstilles et betydelig areal nye lokaler. Dersom arealetterspørselen ikke holder tritt, kan det legge en demper på prisutviklingen.

Figur 1.36 Reelle leie- og salgspriser for kontorer.¹⁾ Halvårstall. Indeksert. 1986 = 100. Juni 1986 – desember 2010

¹⁾ God standard sentralt i Oslo. Stiplede linjer viser gjennomsnitt i perioden 1986 – 2010
Kilder: Statistisk sentralbyrå, OPAK og Norges Bank

Utviklingen i salgsprisene drives ifølge markedsaktører blant annet av økt risikoappetitt og noe lettere tilgang til finansiering. Salgsprisene er i dag høye i et historisk perspektiv. Dersom dagens prisnivå er basert på urealistiske forventninger til fremtidige rentenivå og priser, kan utviklingen være skjør. Et eventuelt prisfall i næringsseiendomsmarkedet kan svekke lønnsomheten og gjeldsbetjenings- evnen blant eiendomsforetakene.

Boks 1 Et analyseapparat for å vurdere finansiell stabilitet

I Norges Banks analyser av finansiell stabilitet vurderes det om det finansielle systemet er robust overfor forstyrrelser som kan inntreffe. Analysene kan deles i to dimensjoner. Det vurderes hvor robust det finansielle systemet er ved å se på ulike typer sårbarhet i banksektoren. I tillegg blir ulike risikofaktorer analysert for å vurdere faren for at forstyrrelser i økonomien skal inntreffe. Utsiktene for finansiell stabilitet vil være gode dersom både sårbarheten i systemet er lav og faren for forstyrrelser er liten.

Norges Bank har utviklet et analyseapparat som kvantifiserer og sammenfatter vurderingene av finansiell stabilitet. Vurderingen av finansiell stabilitet sammenfattes i fire risikokilder og tre sårbarhetskilder, se figur 1. I den øvre delen av nettet vurderes sårbarheten innenfor banksektoren. I den nedre delen analyseres forhold i økonomien som kan representere risikofaktorer for banksektoren.

Utviklingen siden forrige rapport

Analyseapparatet viser at utsiktene til finansiell stabilitet er noe bedret siden forrige rapport (se figur 1). Sårbarheten ved bankenes finansiering er fremdeles noe høy og

uendret siden forrige rapport. Det skyldes blant annet at bankenes markedsfinansiering fortsatt har for kort løpetid.

Sårbarheten ved strukturen i banksektoren er uendret siden forrige rapport. Den store markedsandelen til DnB NOR øker sårbarheten ved strukturen, mens en relativt god diversifisering av bankenes utlånsporteføljer og finansieringsstruktur trekker i motsatt retning.

Bankene bedret sine resultater gjennom fjoråret, og deler av overskuddet ble brukt til å øke kapitaldeknin-gen. Dette har bidratt til å redusere bankenes sårbarhet knyttet til kapital og inntjening.

Risikoen knyttet til de makroøkonomiske forholdene er noe mindre enn ved forrige rapport. Den økonomiske aktiviteten har tatt seg opp både i Norge og hos våre handelspartnere. Økte priser på olje og andre råvarer har bedret bytteforholdet for norske eksportører og gir positive vekstimpulser til norsk næringsliv.

Økt lønnsomhet har bedret foretakenes evne til å betjene gjelden. Det har redusert risikoen i foretakene.

Risikoen i penge- og kredittmarkedene er om lag uendret siden forrige rapport. God likviditet i markedet for finansobligasjoner reduserer risikoen i penge- og kredittmarkedene, men risikopåslagene på europeiske bankobligasjoner er fremdeles høye.

Risikoen i husholdningene er uendret siden forrige rapport. Høyere gjeldsbelastning og økte boligpriser trekker risikoen i husholdningene opp, mens høy sparing trekker i motsatt retning.

Beskrivelse av analyseapparatet

Analyseapparatet bygger på en liknende metode for å analysere finansiell stabilitet som IMF bruker i rapporten Global Financial Stability Report.¹ I likhet med IMF kvantifiserer Norges Bank kildene til risiko og sårbarheter basert på et sett av indikatorer, se tabell 1 i vedlegg 3.

For å fange opp endringer i kilder til sårbarhet og risiko benytter vi ulike tekniske transformasjoner ved beregning av indikatorverdiene. Dataserier med et klart sesongmønster blir sesongjustert. For andre indikatorer er det naturlig å justere for at dataserien inneholder en trend og beregne avviket mellom hver observasjon og trenden i dataserien.

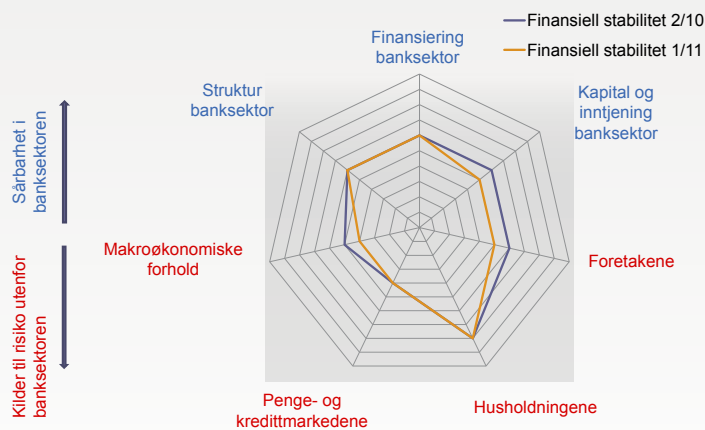
Hver indikatorverdi tilordnes verdier mellom 0 og 10 med utgangspunkt i fordelingen av tidligere observasjoner. Verdiene for hver enkelt indikator vektet sammen med like vekter til en verdi for hver enkelt risikokilde og sårbarhetskilde. De historiske observasjonene er ikke alltid like

godt egnet til å gradere risiko og sårbarheter. Dersom tidsserien til en indikator er kort, kan ekstreme observasjoner få for stor vekt. I andre tilfeller kan selv lange tidsserier være lite egnet dersom det skjer strukturelle endringer eller ny regulering innføres. Grenseverdiene til

intervallene justeres i de tilfellene hvor de historiske observasjonene ikke er godt egnet til å gradere risiko og sårbarheter, se tabell 1 i vedlegg 3.

1 Sentralbanken i New Zealand benytter et tilsvarende analyseapparat i sine analyser av finansiell stabilitet

Figur 1 Sårbarheter i den norske banksektoren og kilder til risiko utenfor banksektoren¹⁾

1) En verdi på 0, dvs. origo, indikerer laveste grad av risiko eller sårbarhet. Tilsvarende indikerer en verdi på 10 høyeste grad av risiko eller sårbarhet
Kilde: Norges Bank

Boks 2 Krav til motsyklisk buffer

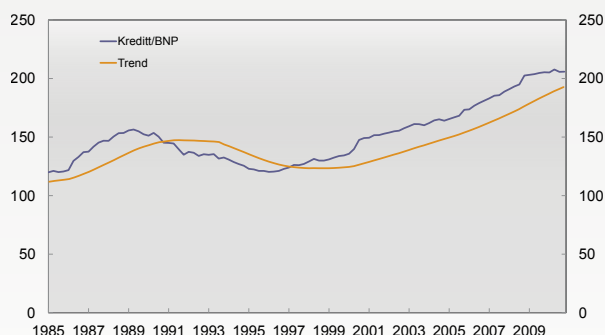
Baselkomiteen har i sitt forslag til nytt regelverk for bankene, Basel III, foreslått at banker kan pålegges et tilleggskrav til egenkapitalen dersom systemrisikoen i økonomien øker, for eksempel på grunn av høye formuespriser eller høyt kredittvolum.¹ Kravet omtales som krav til motsyklisk buffer. Kravet skal gjelde alle banker, siden denne systemrisikoen også kan ramme banker som ikke selv har hatt svært høy utlånsvekst.

Baselkomiteen har foreslått at den motsykliske bufferen pålegges når blant annet forholdstallet mellom kredittvolumet og nasjonalproduktet er tydelig høyere enn det en langsiktig trend skulle tilsi. Størrelsen på bufferen kan justeres i forhold til størrelsen på dette gapet. Beslutningen vil måtte avhenge av en bredere analyse, hvor også andre indikatorer inngår.

Kreditt til publikum i Norge har vokst om lag i takt med bruttonasjonalproduktet de to siste årene, se figur 1. Forholdstallet mellom kreditt og nasjonalprodukt er imidlertid fortsatt høyere enn den langsiktige trenden. Det innebærer at det ville ha vært behov for maksimal motsyklisk buffer med denne handlingsregelen, se figur 2.

1 For en nærmere omtale se rammen "Diskresjonære motsykliske tiltak" i Norges Bank (2010): *Finansiell stabilitet 2/2010*

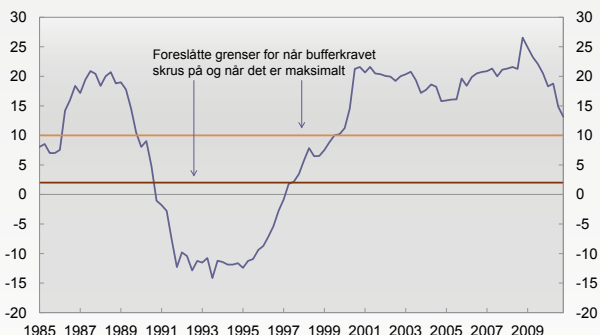
Figur 1 Kreditt i forhold til bruttonasjonalprodukt i Norge.¹⁾ Nivå og trend²⁾. Prosent. Kvartalstall. 1. kv.1985 – 4. kv. 2010

1) Samlet kreditt (K3) for Fastlands-Norge og BNP for Fastlands-Norge fra og med 4. kvartal 1993
2) Beregnet ved hjelp av ensidig Hodrick-Prescott filter med lambda lik 400 000

Kilder: Statistisk sentralbyrå, Det internasjonale pengefondet (IMF) og Norges Bank

Figur 2 Kreditt i forhold til bruttonasjonalprodukt i Norge.¹⁾ Målt som gap i forhold til trend²⁾. Prosentenheter. Kvartalstall. 1. kv.1985 – 4. kv. 2010

1) Samlet kreditt (K3) for Fastlands-Norge og BNP for Fastlands-Norge fra og med 4. kvartal 1993
2) Beregnet ved hjelp av ensidig Hodrick-Prescott filter med lambda lik 400 000

Kilder: Statistisk sentralbyrå, Det internasjonale pengefondet (IMF) og Norges Bank

2. Stresstesting av bankenes kapitaldekning

Norges Bank utfører hvert halvår stresstester av bankenes kapitaldekning. Testene i denne rapporten tar utgangspunkt i et scenario med fornyet uro i penge- og kredittmarkedene og redusert vekst internasjonalt. Dette gir også lavere vekst hjemme. Testene viser at de norske bankene har tilstrekkelig kapital til å kunne takle økningen i utlånstap som følger av svakere økonomisk utvikling og fall i boligprisene. Faller i tillegg verdien av bolig og næringseiendom mer markert, kan imidlertid enkelte banker måtte hente mer kapital for å kunne oppfylle kravene til kapitaldekning.

Norges Bank utfører makroresstester av bankenes kapitaldekning ved hjelp av et sett av modeller, blant annet en modell for norsk økonomi, og detaljerte regnskapstall for norske banker.¹ Formålet med stresstestene er å teste effekten på bankenes kapitaldekning av ulike makroøkonomiske forutsetninger. Stresstestene dekker en periode på tre til fire år. Stresstestene fokuserer på bankenes risiko for tap på eiendeler, særlig utlån til kunder. Tap på utlån har tradisjonelt vært den viktigste faktoren for insolvens i bankene. Under finanskrisen i 2008 – 2009 var imidlertid hovedproblemet i Norge bankenes finansieringsstruktur. De to nye likviditetskravene som er foreslått i Basel III-regelverket, er utformet som stresstester av finansieringsstrukturen. Disse kravene er nærmere omtalt i kapittel 1.

Den europeiske tilsynsmyndigheten, EBA, utfører våren 2011 en stresstest av europeiske banker, hvor også DnB NOR inngår. I EBAs stresstest fremskriver bankene selv

sine regnskaper basert på et stressalternativ utformet av den europeiske sentralbanken, ESB, og nasjonale myndigheter. Testen strekker seg over to år. Referanse- og stressbanene som bankene skal gjennomføre testen på, ble publisert i mars, og resultatene blir publisert i juni. Høsten 2010 gjennomførte Finanstilsynet i samarbeid med Norges Bank en liknende øvelse for syv norske banker. Denne testen er omtalt i *Finansielt Utsyn* 2011². I motsetning til EBA har Finanstilsynet så langt ikke publisert resultater for enkeltbanker.

Stressalternativ og referansebane

Referansebanen i denne rapporten bygger på fremskrivningene i *Pengepolitisk rapport* 1/2011. Stressalternativene tar utgangspunkt i følgende risikofaktorer:

- lavere økonomisk aktivitet internasjonalt
- markedets tillit til betjening av statsgjelden i enkelte europeiske land forsvinner
- fornyet uro i internasjonale penge- og kredittmarkeder
- vedvarende høye råvarepriser og økende inflasjon
- høyt gjeldsnivå i norske husholdninger

Analyseperioden strekker seg fra 2011 til 2014. Vi ser på to stressalternativer. I stressalternativ 1 svekkes aktiviteten noe mindre enn vi så i årene 2008 – 2010 og under bankkrisen 1988 – 1993. Gitt den svake utviklingen under finanskrisen vi har bak oss, og sett som avvik fra referansebanen, er imidlertid reduksjonen i aktivitetsnivået vesentlig. Stressalternativ 2 beskriver en dypere nedgangskonjunktur, og bygger på forutsetninger om et fall i boligprisene som om lag tilsvarende utviklingen i USA i perioden 2006 – 2010. Fallet i boligprisene i dette alternativet er

¹ For nærmere beskrivelse av modellapparatet som brukes til å stressteste bankene, se Andersen, Henrik, Tor O. Berge, Eivind Bernhardsen, Kjersti-Gro Lindquist og Bjørn Helge Vatne (2008): "A suite-of-models approach to stress-testing financial stability". *Staff Memo*, 2/2008, Norges Bank. Se også Andersen, Henrik og Tor O. Berge (2008): "Stresstesting av bankenes resultater og kapitaldekning", *Penger og Kreditt* 2/2008, Norges Bank, s. 47 – 57

² Finanstilsynet (2011): *Finansielt Utsyn*. I "Norges Banks stresstest i Finansiell stabilitet 2/2010 sett opp mot bankenes fremskrivninger", som blir publisert i *Penger og Kreditt* 1/2011, vil vi presentere en sammenlikning av resultatene fra denne testen og Norges Banks stresstest i *Finansiell stabilitet* 2/10

sammenlignbart med den samlede nedgangen i norske boligpriser i perioden 1989 – 1992.

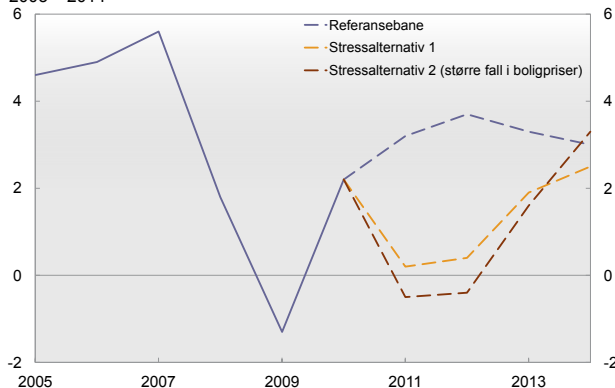
I begge stressalternativene antas det at uroen knyttet til statsfinanser i enkelte europeiske land sprer seg til resten av Europa gjennom eksponeringer i den europeiske finanssektoren. Aksjekursene faller kraftig, og risikoaversjonen øker. Europeiske banker opplever både finansieringsproblemer og høye tap på utlån. Det fører til at bankene igjen må stramme inn på sin kredittgivning.³

Generell markedsuro og usikkerhet om hvilke finansinstitusjoner som sitter med tapene, kan føre til anstrengte forhold i pengemarkedene, slik vi så under finanskrisen. I stressalternativene antas det at påslagene i internasjonale pengemarkeder øker med om lag 125 basispunkter. Uroen smitter over til norske pengemarkeder, hvor påslagene øker med om lag 100 basispunkter. Dette tilsvarer forutsetningene i stresstestene i forrige rapport, og er også lagt til grunn i stresstestene EBA gjennomfører. Redusert tilbud av olje antas å bidra til at oljeprisen vil stige til omkring 140 dollar per fat, noe som demper veksten internasjonalt ytterligere. I stressalternativene reduseres veksten hos våre handelspartnere med om lag 7 ½ prosentenheter i forhold til referansebanen for perioden 2011 – 2014. Samtidig fører den økte oljeprisen til en styrking av den norske kronen. Sammen med den internasjonale nedgangen fører det til at viktige deler av det konkurranseutsatte næringslivet i Norge svekkes, selv om oljeprisen er høy.

I stressalternativene svekkes utviklingen i norsk økonomi markert sammenlignet med referansebanen, se figur 2.1. Arbeidsledigheten øker, og husholdningenes inntektsvekst dempes. Husholdningene blir pessimistiske, og boligprisene faller. Fallet i boligprisene reduserer husholdningenes boligformue. I stressalternativ 1 faller boligprisene nominelt med om lag 15 prosent fra dagens nivåer, se figur 2.2. I hvor stor grad økonomisk uro påvirker husholdningenes forventninger til utviklingen fremover, kan ha stor betydning for forløpet. I stressalternativ 2 har vi

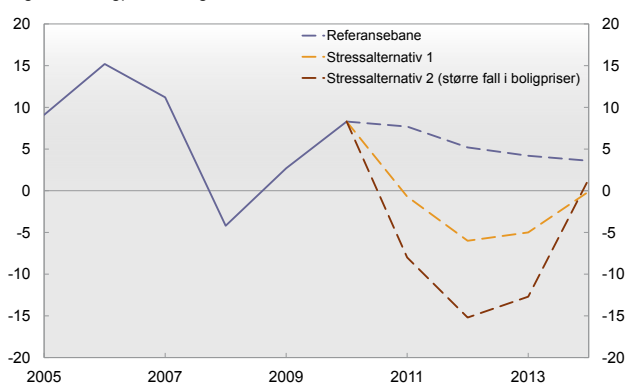
³ Utformingen av stressalternativet for internasjonal økonomi bygger blant annet på analysen i IMF's *World Economic Outlook Update*, januar, s. 6 – 7

Figur 2.1 BNP for Fastlands-Norge. Årlig volumvekst. Prosent. Årstall. 2005 – 2014¹⁾

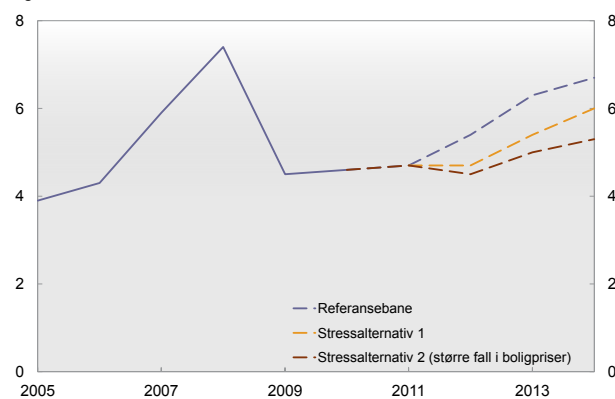
1) Fremskrivninger for 2011 – 2014
Kilder: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank

Figur 2.2 Boligpriser. Årlig vekst. Prosent. Årstall. 2005 – 2014¹⁾

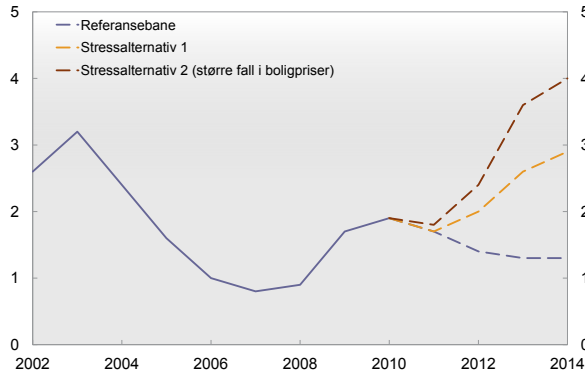
1) Fremskrivninger for 2011 – 2014
Kilder: Norges Eiendomsmeglerforbund, ECON Pöyry, Finn.no, Eiendomsmeglerforetakenes Forening og Norges Bank

Figur 2.3 Bankenes utlånsrente. Prosent. Årstall. 2005 – 2014¹⁾

1) Fremskrivninger for 2011 – 2014
Kilder: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank

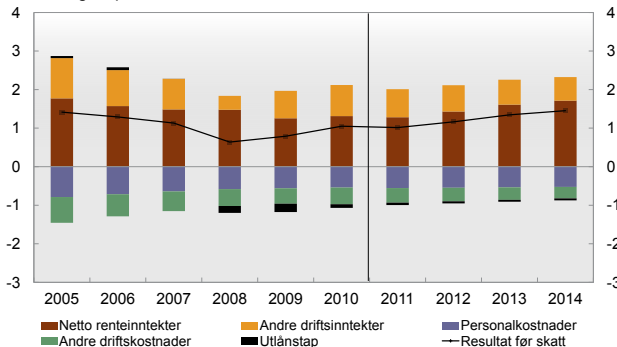
Figur 2.4 Problemlån i prosent av brutto utlån. Prosent. Årstall. 2002 – 2014¹⁾

1) Fremskrivinger for 2011 – 2014
Kilder: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank

lagt til grunn at husholdningene blir vesentlig mer pessimistiske enn i alternativ 1. I stressalternativ 2 faller boligprisene med om lag 35 prosent. Et kraftigere boligprisfall og større usikkerhet fører til at husholdningene reduserer sitt konsum ytterligere. I stressalternativ 1 er det samlede avviket fra referansebanen for veksten i BNP for Fastlands-Norge til sammen $8 \frac{1}{4}$ prosentenheter. I stressalternativ 2 svekkes veksten med ytterligere en prosentenheter.⁴ Lavere rente i stressalternativ 2 enn i alternativ 1 demper noe av nedgangen i den økonomiske aktiviteten som følge av et sterkere boligprisfall.

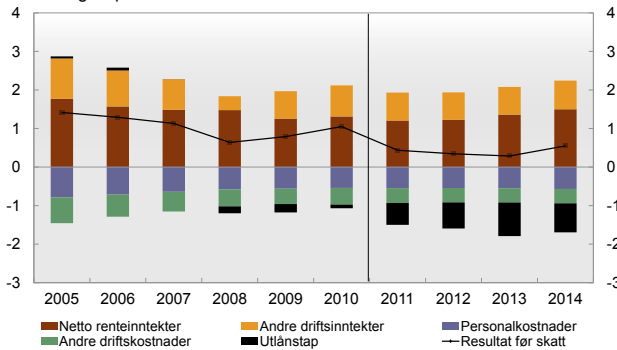
Figur 2.5 Bankenes¹⁾ resultater før skatt i prosent av gjennomsnittlig forvaltningskapital. Referansebane. Prosent. Årstall. 2005 – 2014²⁾

1) Alle banker med unntak av utenlandske filialer i Norge
2) Fremskrivinger for 2011 – 2014 for DnB NOR Bank, Nordea Bank Norge, SpareBank 1 SR-Bank, Sparebanken Vest, SpareBank 1 SMN og SpareBank 1 Nord-Norge
Kilder: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank

Styringsrenten i stressalternativene antas å avhenge av produksjonsgapet og inflasjonen i Norge, og renten hos våre handelspartnere. Svakere økonomisk utvikling og lavere prisvekst, gir lavere rente i stressalternativene, se figur 2.3. Bankenes utlånsrente faller noe mindre enn styringsrenten ettersom påslagene i pengemarkedene øker, og bankene antas å heve sine utlånsmarginer med om lag 40 basispunkter sammenlignet med i referansebanen. I stressalternativene legges det til grunn at utviklingen ikke møtes med mer ekspansiv finanspolitikk eller særskilte krisetiltak fra myndighetene.

Figur 2.6 Bankenes¹⁾ resultater før skatt i prosent av gjennomsnittlig forvaltningskapital. Stressalternativ 1. Prosent. Årstall. 2005 – 2014²⁾

1) Alle banker med unntak av utenlandske filialer i Norge
2) Fremskrivinger for 2011 – 2014 for DnB NOR Bank, Nordea Bank Norge, SpareBank 1 SR-Bank, Sparebanken Vest, SpareBank 1 SMN og SpareBank 1 Nord-Norge
Kilder: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank

I referansebanen avtar andelen problemlån i bankene gradvis mot gjennomsnittet for de siste fem årene. I stressalternativene fører høyere arbeidsledighet, styrket valutakurs, fall i eiendomspriser og lavere inntekter for både husholdninger og foretak til flere problemlån. Mot slutten av fremskrivingsperioden er andelen problemlån i underkant av 3 prosent i stressalternativ 1, se figur 2.4. Det er en noe lavere andel enn i perioden med økte problemlån i 2001 – 2003. I stressalternativ 2 øker andelen problemlån til 4 prosent. Andelen problemlån for foretak øker i dette alternativet til noe over 7 prosent i 2014. Fallet i husholdningenes etterspørsel og reduserte eiendomspriser innebærer at lån til næringseiendom er spesielt utsatt. Dette er en næring som står for en høy andel av bankenes utlån til bedriftene. Ved slutten av fremskrivingsperioden vil andelen problemlån i husholdningene være om lag tre ganger nivået i referansebanen, men nivået i referansebanen er lavt.

4 I EBAs stresstester legges det til grunn et avvik i samlet BNP for Norge på til sammen 2,7 prosentenheter for årene 2011 og 2012

Utviklingen i bankene

Risikoen for bankene er vesentlig forskjellig i de to stressalternativene. I alternativ 1 er fallet i boligprisene moderat, mens verdien av bolig- og næringseiendom faller markert i alternativ 2. Dette har stor betydning for bankenes panteverdier. Redusert verdi på pantet gir økt risiko for tap ved konkurs. Risikovektene for bankenes beregningsgrunnlag øker. Som følge av dette legger vi til grunn at beregningsgrunnlaget for kapitaldekningen øker mer i alternativ 2, og at tapsgraden blir noe høyere.⁵

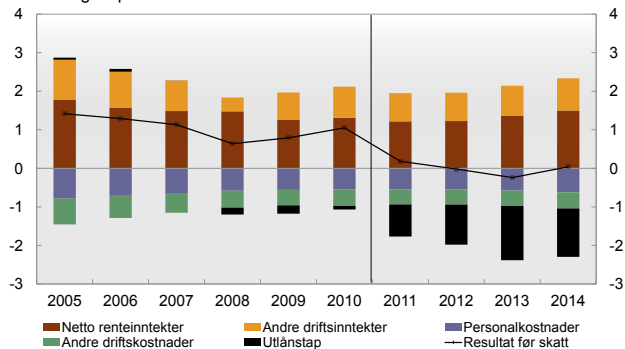
I referansebanen øker bankenes resultater noe utover i fremskrivingsperioden, se figur 2.5. I stressalternativ 1 svekkes bankenes resultater, men ikke mer enn at de fremdeles går med overskudd, se figur 2.6. I stressalternativ 2 øker derimot tapene markert, se figur 2.7. Det bidrar til at resultatene blir negative for fire av de seks bankene som inngår i våre beregninger⁶. Særlig banker med høye utlån til næringseiendom får en svak utvikling i sine resultater. Analysene understreker at norske bankers høye andel av utlån til næringseiendom gjør dem følsomme for store tap i denne næringen. Tapene i denne næringen holder seg på lavere nivåer enn under bankkrisen i perioden 1988 – 1993. Vi har også fremskrevet kapitaldekningen for alle norske banker. Fremskrivingene viser at små banker med høy andel utlån til personmarkedet i liten grad blir berørt, selv i alternativ 2.

Den lave aktiviteten i økonomien gir et kraftig fall i kredittveksten i begge stressalternativene, se figur 2.8. Økt kredittrisiko fører til høyere risikovekter, og dermed til at beregningsgrunnlaget øker. Selv om resultatene fortsatt er positive i stressalternativ 1, faller den gjennomsnittlige kjernekapitaldekningen noe i forhold til referansebanen, se figur 2.9. I stressalternativ 2 blir kapitaldekningen svekket ytterligere. Kjernekapitaldekningen holder seg likevel godt over anbefalingen i Basel III på 6 prosent ettersom kjernekapitaldekningen i utgangspunktet er på et høyt nivå. Ser vi imidlertid på fordelingen mellom bankene, finner vi at noen banker vil kunne komme ned

5 En detaljert gjennomgang av forutsetningene vi gjør i bankfremskrivingene blir gitt i *Penger og kreditt 1/2011*

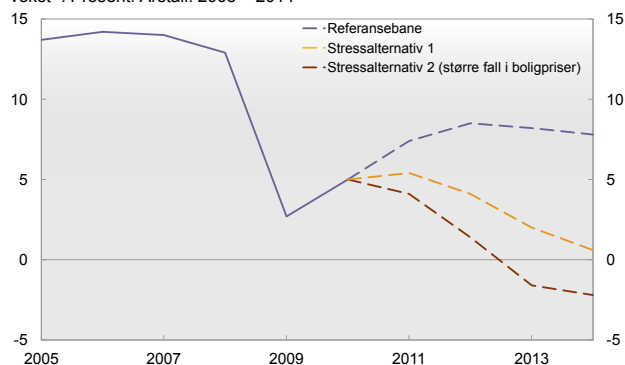
6 DnB NOR, Nordea Bank Norge, Sparebanken 1 SR-bank, Sparebanken 1 Midt-Norge, Sparebanken 1 Nord-Norge og Sparebanken Vest

Figur 2.7 Bankenes¹⁾ resultater før skatt i prosent av gjennomsnittlig forvaltningskapital. Stressalternativ 2. Prosent. Årstall. 2005 – 2014²⁾

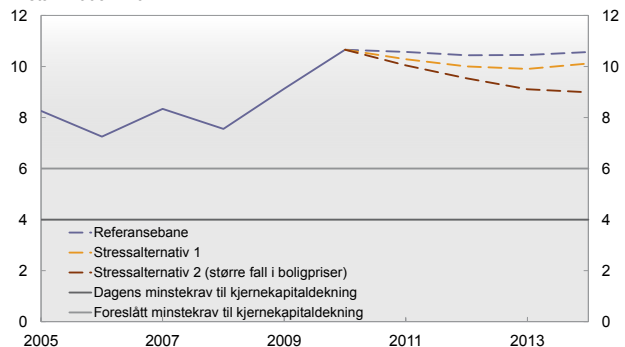
1) Alle banker med unntak av utenlandske filialer i Norge
2) Fremskrivninger for 2011 – 2014 for DnB NOR Bank, Nordea Bank Norge, SpareBank 1 SR-Bank, Sparebanken Vest, SpareBank 1 SMN og SpareBank 1 Nord-Norge
Kilder: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank

Figur 2.8 Vektet kredittvekst til foretak (K3) og husholdninger (K2). Årlig vekst¹⁾. Prosent. Årstall. 2005 – 2014²⁾

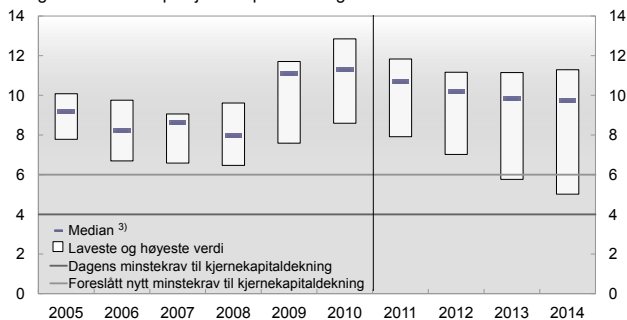
1) Endring i beholdning målt ved utgangen av året
2) Fremskrivninger for 2011 – 2014
Kilder: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank

Figur 2.9 Bankenes¹⁾ kjernekapitaldekning i stressalternativene. Prosent. Årstall. 2005 – 2014²⁾

1) DnB NOR Bank, Nordea Bank Norge, SpareBank 1 SR-Bank, Sparebanken Vest, SpareBank 1 SMN og SpareBank 1 Nord-Norge
2) Fremskrivninger for 2011 – 2014
Kilder: Finanstilsynet og Norges Bank

Figur 2.10 Bankenes¹⁾ kjernekapitaldekning i stressalternativ 2. Bankene er rangert etter nivået på kjernekapitaldekningen. Prosent. Arstall. 2005 – 2014²⁾

1) DnB NOR Bank, Nordea Bank Norge, SpareBank 1 SR-Bank, Sparebanken Vest, SpareBank 1 SMN og SpareBank 1 Nord-Norge

2) Fremskrivinger for 2011 – 2014

3) Median er her definert som den midterste banken. Halvparten av bankene har lavere kjernekapitaldekning enn medianbanken

Kilder: Finanstilsynet og Norges Bank

mot et nivå under 6 prosent i stressalternativ 2, se figur 2.10. Det tilsier at dersom verdien av bolig og nærings-eiendom skulle falle markert, kan enkelte banker måtte hente mer kapital for å oppfylle kravene til kapitaldekning.

EBA vektlegger i sine stresstester bankenes eksponering mot europeiske statspapirer. Norske banker sitter i liten grad på slike papirer, og er derfor ikke direkte eksponert mot denne risikoen. Men også norske banker har betydelige investeringer i verdipapirer som bokføres til markedsverdi. I en stressituasjon vil det alltid være en risiko for at tap på denne porteføljen kan komme samtidig med store utlånstap. Vi har i utgangspunktet lagt til grunn like markedsinntekter i referanse- og stressbanene. I tillegg har vi gjennomført en sensitivitetsanalyse hvor tapene på bankenes aksjebeholdning øker. Dette er en liten,⁷ men utsatt del av markedsporteføljen. I sensitivitetsanalysen settes tapene på bankenes beholdning av aksjer målt til markedsverdi lik det prosentvise fallet i aksjekursene. I stressalternativ 1 antas et fall i aksjemarkedene på 20 prosent. Ifølge analysen vil dette redusere bankenes resultat etter skatt i prosent av gjennomsnittlig forvaltningskapital med 0,1 prosentenheter i 2011. Et større fall på 35 prosent i stressalternativ 2 reduserer bankenes resultater etter skatt med 0,2 prosentenheter. Dette svekker kapitaldekningen ytterligere, men ikke mer enn at de seks bankene i gjennomsnitt har en kapitaldekning på godt over 6 prosent, også i alternativ 2.

7 En årsak til den lave aksjeandelen er at forretningsbankloven § 24 og sparebankloven § 24 fastsetter at den bokførte verdien av bankenes innehav av aksjer og andeler ikke må overstige 4 prosent av forvaltningskapitalen

Ramme 1 Fremskrivinger av bankenes resultater – endringer siden Finansiell stabilitet 1/2010

I rapportene for finansiell stabilitet presenterer vi fremskrivinger for de seks bankene som inngår i stress-testen¹. Det samlede resultatet til disse bankene falt under finanskrisen i 2008 og 2009, men tok seg noe opp igjen i 2010, se figur 1. Fra FS 1/10 til FS 2/10 oppjusterte vi våre anslag på disse bankenes resultater. På grunn av noe høyere driftsinntekter enn anslått i FS 2/10, ble bankenes resultater for 2010 noe høyere enn vi hadde lagt til grunn, se figur 2. Som ventet bidro lavere utlånstap til å bedre resultatene, mens bidraget fra netto renteinntekter holdt seg på samme nivå som året før.

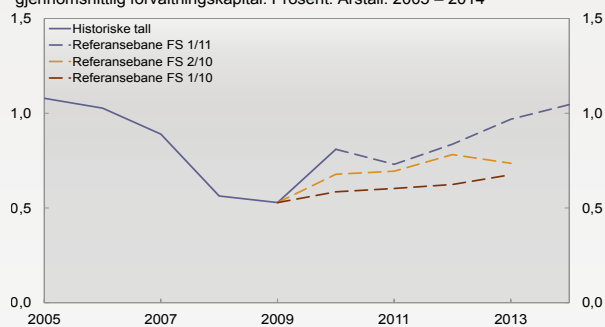
I takt med at aktiviteten i økonomien har tatt seg opp, har vi nedjustert tapsanslagene for de seks bankene som inngår i stress-testen, se figur 3. Tapene falt markert fra 2009 til 2010, og ble noe lavere enn anslått i FS 2/10. Dette skyldes i hovedsak at økningen i problemlån² til foretakene ble noe mindre enn lagt til grunn. Økningen i problemlån til husholdningene ble om lag som anslått.

Bankenes kjernekapitaldekning har økt mer enn vi la til grunn i forrige rapport, se figur 4. Mens vi i FS 2/10 antok at beregningsgrunnlaget for kapitaldekningen ville øke i takt med

økte utlån, viste bankenes rapportering i fjerde kvartal 2010 at beregningsgrunnlaget hadde falt. Beregningsgrunnlaget for kapitaldekningen blir sterkt påvirket av risikovektene på bankenes utlån. DnB NOR tok fra fjerde kvartal 2010 i bruk interne beregningsmodeller (IRB) for en betydelig del av foretaksporføljen (se også omtale i Kapital og inntjening). Dette bidro sterkt til fallet i beregningsgrunnlaget

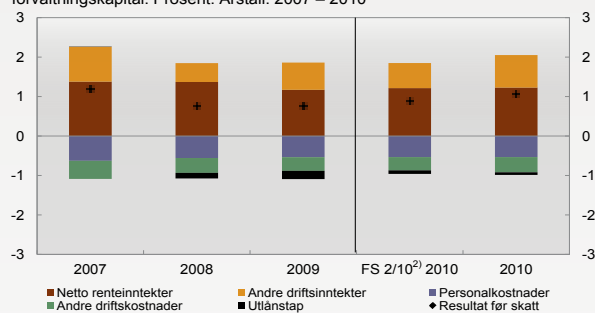
1 DnB NOR, Nordea Bank Norge, Sparebanken 1 SR-bank, Sparebanken 1 Midt-Norge, Sparebanken 1 Nord-Norge og Sparebanken Vest
2 Summen av misligholdte og andre særlig tapsutsatte lån

Figur 1 Bankenes¹⁾ resultater etter skatt i referansebanene. Prosent av gjennomsnittlig forvaltningskapital. Prosent. Årstall. 2005 – 2014

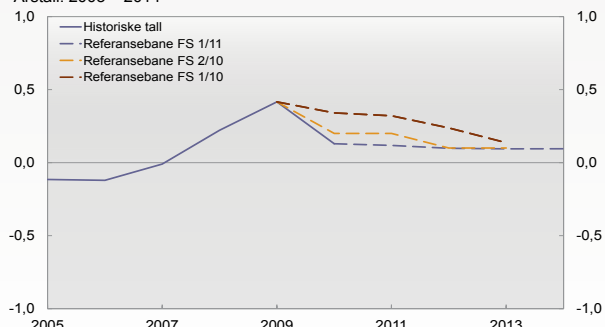
1) DnB NOR Bank, Nordea Bank Norge, SpareBank 1 SR-Bank, Sparebanken Vest, SpareBank 1 SMN og SpareBank 1 Nord-Norge
Kilder: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank

Figur 2 Bankenes¹⁾ resultater før skatt i prosent av gjennomsnittlig forvaltningskapital. Prosent. Årstall. 2007 – 2010

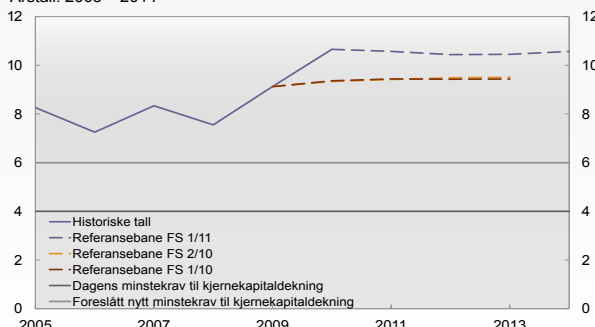
1) DnB NOR Bank, Nordea Bank Norge, SpareBank 1 SR-Bank, Sparebanken Vest, SpareBank 1 SMN og SpareBank 1 Nord-Norge
2) Referansebane i FS 2/10
Kilder: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank

Figur 3 Bankenes¹⁾ utlånstap i referansebanene. Prosent av brutto utlån. Årstall. 2005 – 2014

1) DnB NOR Bank, Nordea Bank Norge, SpareBank 1 SR-Bank, Sparebanken Vest, SpareBank 1 SMN og SpareBank 1 Nord-Norge
Kilder: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank

Figur 4 Bankenes¹⁾ kjernekapitaldekning i referansebanene. Prosent. Årstall. 2005 – 2014

1) DnB NOR Bank, Nordea Bank Norge, SpareBank 1 SR-Bank, Sparebanken Vest, SpareBank 1 SMN og SpareBank 1 Nord-Norge
Kilder: Finanstilsynet og Norges Bank

Ramme 2 Likvide eiendeler i likviditetsbufferen

Baselkomiteen har foreslått at det innføres minstekrav til størrelsen på bankenes likviditetsbuffer (LCR) innen 2015 (Basel III).¹ Finanstilsynet har pålagt norske banker å starte med foreløpig rapportering av LCR fra 31. juli 2011. Ifølge kravet om likviditetsbuffer skal en bank ha likvide eiendeler av høy kvalitet som minst dekker netto kontantutstrømming over 30 dager med betydelig markedsuro. Beholdningen og utstrømmingen skal være i samme valuta.

Krav til likvide eiendeler

Baselkomiteen stiller en rekke krav til egenskaper som må være oppfylt for at en eiendel skal kunne inngå i likviditetsbufferen. Kravene er foreløpig ikke endelig utformet, men for at en eiendel skal kunne anses som likvid må den være ubeheftet og av høy kvalitet. En eiendel regnes som "ubeheftet" hvis den ikke er pantsatt. Eiendeler som ellers oppfyller kravene, men er pantsatte i en sentralbank eller annen offentlig institusjon, kan likevel inngå i likviditetsbufferen dersom de ikke er belånte. Eiendelene betraktes som likvide og av høy kvalitet dersom de umiddelbart kan gjøres om til kontanter ved salg eller sikret innlån (gjenkjøpsavtale) med svært lavt verditap, selv i perioder med betydelig markedsuro. Ideelt sett bør også eiendelene være pantbare for lån i sentralbank. Godkjent pant i en sentralbank er likevel ikke i seg selv avgjørende for om et papir kan inngå i likviditetsbufferen.

Eiendelene i likviditetsbufferen deles

inn i to nivåer etter grad av likviditet, se tabell 1. Nivå 1 eiendelene skal være svært likvide, og markedsverdien teller derfor fullt ut i bufferen. I Norge er utestående beholdning av statspapirer lav, og den vil falle ytterligere etter hvert som statskassevekslene i bytteordningen forfaller. Ettersom nivå 2 eiendelene er noe mindre likvide, avkortes markedsverdien deres med 15 prosent. Baselkomiteen har foreslått at likviditetsbufferen maksimalt kan bestå av 40 prosent nivå 2 eiendeler.

Det er ennå ikke klart hvilke eiendeler som kan inngå som nivå 2 eiendeler i norske kroner. Av eiendelene som vil kunne kvalifisere, dominerer obligasjoner med fortrinnsrett (OMF) i volum. For at norske OMF skal kunne telle som nivå 2 eiendeler, må likviditeten i det norske OMF-markedet øke. Tiltak fra både markedsaktørene og myndighetene kan bidra til dette. Når bytteordningen utløper, vil et større volum OMF bli tilgjengelig i markedet. Det vil i seg selv kunne bidra til å gjøre OMF-markedet mer likvid. Videre kan utstederne søke å bygge opp volumet i hvert enkelt lån slik at det er tilstrekkelig til at lånet kan handles aktivt i andrehåndsmarkedet. Forplikter prisstillere seg til å stille toveis priser vil investorene kunne kjøpe eller selge OMF til kjente priser. Det vil bidra til å øke omsetningen. Informasjon om utstedte OMF og sikkerhetsmassen bør oppdateres kontinuerlig og være lett tilgjengelig for investorer.² Et samarbeid mellom norske OMF-

utstedere kan bidra til at investorer kan få all nødvendig informasjon fra et sted. Myndighetene på sin side kan bedre likviditeten i OMF-markedet ved å oppheve emisjonsforskriften³. Forskriften legger visse begrensninger på utsteders mulighet til å legge ut lån til kurs under pari. Ved økte markedsrenter kan det forhindre utstedere i å utvide eksisterende låneserie over tid. Det gjør at lånene ikke blir store nok til å være attraktive å handle i andrehåndsmarkedet.

Likvide eiendeler i land med lite tilbud av likvide eiendeler

Baselkomiteen foreslår særbehandling av finansinstitusjoner i land med et utilstrekkelig tilbud av likvide eiendeler i egen valuta. Dette skal gjelde svært få land/jurisdiksjoner. Før regelverket trer i kraft, skal det utarbeides et kvantitativt krav til land som kan gis særbehandling. Kravet kan for eksempel stilles i form av en øvre grense for utestående statspapirer, eller samlet utestående volum av nivå 1 og nivå 2 papirer i forhold til BNP. Det er rimelig å anta at Norge vil falle inn under en slik særbehandling. Utestående statspapirer i Norge utgjorde i 2010 om lag 24 prosent av BNP. Hvis utestående beløp av statskasseveksler i bytteordningen holdes utenfor, utgjør statspapirmarkedet i Norge kun om lag 14 prosent av BNP.⁴ Om lag en tredjedel av utestående volum knyttet til bytteordningen forfaller i 2011, og hele ordningen vil være avviklet innen likviditetskravene trer i kraft.

Baselkomiteen foreslår tre opsjoner for land som kvalifiserer for særbehandling.

- Opsjon 1: Forpliktende likviditetsfasilitet i relevant sentralbank

Dette alternativet innebærer at sentralbanken tilbyr bankene likviditet i innenlandsk valuta gjennom å gi en trekkrettighet mot sikkerhet i verdipapirer. Trekkrettigheten skal være klart skilt fra ordinære markedsoperasjoner og stående låneordninger. Rammen for trekkrettigheten kan regnes med som likvid eiendel i likviditetsbufferen. Løpetiden vil være lengre enn 30 dager for å unngå at forpliktelsen som oppstår, inngår i nevneren ved beregning av likviditetsbufferen. Bankene må i tillegg til avkorting av de pantsatte papirene betale en avgift som jevner ut eventuelle forskjeller i likviditetspremie mellom de papirene banken pantsetter og en representativ portefølje med nivå 1 og nivå 2 eiendeler. Avgiften sikrer dermed at bankene ikke får incentiver til å benytte ordningen for å oppnå bedre avkastning på mindre likvide eiendeler. En bank som trekker på ordningen, vil belas-

tes med renter på trukket beløp.

- Opsjon 2: Benytte likvide papirer i fremmed valuta

Opsjonen innebærer at tilsynsmyndighetene gir banker som godtgjør at de ikke kan dekke kravene til likviditetsbuffer med eiendeler i innenlandsk valuta, anledning til å oppfylle kravet med eiendeler i fremmed valuta. Banker som benytter opsjonen, får dermed holde likvide eiendeler i én valuta, selv om bankens likviditetsbehov er i en annen valuta. For banker som benytter ordningen, vil tilsynsmyndighetene kunne stille krav om evne til å håndtere valuta-risiko, hvilke valutaer ordningen skal gjelde for og begrensninger for hvor stor valutarisiko en bank kan ta ved bruk av opsjonen.

De største norske bankene henter en betydelig andel av sin finansiering i utlandet. Gjennom bruk av valuta-bytteavtaler vil imidlertid utgående kontantstrøm i stor grad være i norske kroner. Opsjonen om å kunne benytte eiendeler i utenlandsk valuta i likviditetsbufferen, vil derfor gjøre bankene avhengig av å kunne veksle

om fra valuta til norske kroner når det er behov for å trekke på bufferen.

- Opsjon 3: Bruk av nivå 2 eiendeler utover maksimumsgrensen, men med høyere avkorting

Denne muligheten innebærer at tilsynsmyndighetene kan tillate at en bank benytter mer enn 40 prosent nivå 2 eiendeler for å tilfredsstille kravene til likviditetsbuffer. Eiendeler som benyttes ut over maksimumsgrensen, blir ytterligere avkortet i tillegg til avkorting på 15 prosent for ordinære nivå 2 eiendeler. Opsjonen vil gjelde verdipapirer utstedt i norske kroner. Tilfanget av norske nivå 2 papirer vil trolig begrense effekten av å innføre denne opsjonen.

1 Bank for International Settlements (2010): *Basel III: International framework for liquidity risk measurement, standards and monitoring*, desember

2 ICMA (2011): *CBIC – European transparency standards – Public Consultation*

3 Emisjonsforskriften (1996): *Forskrift om emisjonskurs og meldeplikt ved utstedelse av ihendehaverobligasjoner m.v.*, <<http://www.lovdata.no/for/sstfd/xd-19961220-1247.html>>

4 Se Syed, Haseeb (2010): "Det norske markedet for statspapirer og obligasjoner med fortrinnsrett i lys av nye krav til bankenes likviditetsbuffer". *Aktuell kommentar 7/2010*

5 Justert for sikrede lånetransaksjoner med forfall innen 30 dager, kan andelen nivå 2 papirer utgjøre 2/3 av nivå justerte 1 papirer etter avkorting

Tabell 1: Likvide eiendeler i likviditetsbufferen

Nivå 1 eiendeler:

- Kontanter
- Innskudd i sentralbank
- Verdipapirer utstedt av stater og andre offentlige institusjoner som har risikovekt null under standardmetoden for kredittrisiko i Basel II
- Stats- og sentralbankpapirer med høyere risikovekt enn null, gitt visse restriksjoner

Nivå 2 eiendeler:

- Rentepapirer utstedt av stater og andre offentlige institusjoner med risikovekt 20 prosent i standardmetoden for kredittrisiko i Basel II
- Foretaksobligasjoner og OMF (covered bonds) som har rating minimum AA-

Ramme 3 Strengere krav til systemviktige banker

Banker med problemer må kunne håndteres raskt og effektivt uten bruk av skattebetalernes penger. Det er en viktig lærdom av finanskrisen. Etter finanskrisen er det kommet forslag om hvordan man skal kunne løse kriser i finansinstitusjoner uansett størrelse og uten bruk av offentlig støtte. Aksjonærer og ikke-garanterte kreditorer skal bidra til å dekke tapene samtidig som sentrale økonomiske funksjoner opprettholdes. *Baselkomiteen* og *Financial Stability Board* (FSB) vurderer for tiden ulike tiltak for å øke kapitaldekningen og begrense skadevirkningene av kriser i de største og mest systemviktige finansinstitusjonene. Flere land har på egen hånd gjennomført tiltak som skal adressere problemet. Denne rammen gir status for dette arbeidet.¹

G20 har foreslått at det stilles strengere krav til store, systemviktige banker²:

- Mer intensivt tilsyn skal avdekke problemer tidligere og sørge for at banken iverksetter tidlige tiltak
- Mer kapital skal øke den tapsbærende evnen til bankene og derved redusere behovet for at staten må redde dem
- Flere og bedre virkemidler for å håndtere kriser i banker vil redusere de negative virkningene av problemer i en bank

Mer intensivt tilsyn med store banker forutsetter blant annet uavhen-

gige banktilsyn med klare mandater og tilstrekkelig ressurser.³ De må ha gode lovhjemler for å kunne gripe inn tidlig overfor banker som får finansielle problemer. Slike tiltak må iverksettes lenge før bankens egenkapital er tapt og helst så tidlig at banken unngår alvorlige likviditetsproblemer. I Norge har myndighetene lenge hatt slike lovhjemler i Banksikringsloven. Norges Bank har imidlertid påpekt at dagens lovhjemler kan styrkes slik at det blir lettere å iverksette tiltak overfor problembanker før de bryter minstekravene til kapital.⁴ EU-kommisjonen har nylig fremmet forslag om et nytt regime for krisehåndtering av banker hvor behovet for å gripe inn tidlig står sentralt. Styrket samarbeid mellom banktilsyn og sentralbanker skal også sikre bedre koordinering og mer målrettet tilsyn med særlig de største bankene.

Mer kapital for de største bankene er nødvendig for å redusere sannsynligheten for kriser og behovet for offentlig solvensstøtte. De nye anbefalingene fra Baselkomiteen (Basel III) innebærer at alle banker skal ha en total kapitaldekning (inkludert bufferkrav) på mellom 10,5 og 13 prosent, hvorav mellom 7 og 9,5 prosent skal være egenkapital. Det er nå bred internasjonal oppslutning om at de største bankene må ha enda bedre kapitaldekning, og spesielt kapital som kan ta tap selv om banken ikke stenger. Baselkomiteen vil i år legge fram en metode for å

peke ut hvilke banker som er systemviktige globalt (såkalte Global Systemically Important Financial Institutions, G-SIFIs). FSB vil i samarbeid med Baselkomiteen anbefale nye kapitalkrav for slike banker.

I Sveits har myndighetene fremmet forslag om ekstra kapitalbuffer for systemviktige banker. Dette forslaget innebærer et vesentlig høyere kapitalnivå enn i dag for de to bankene som anses som systemviktige (UBS og Credit Suisse).⁵ For det første må de ha en egenkapitalbuffer på 5,5 prosent i tillegg til minstekravet i Basel III om egenkapitaldekning på 4,5 prosent (fra 2015).⁶ For det andre må de ha en buffer med konvertibel lånekapital på 9 prosent, hvorav 3 prosentenheter skal kunne konverteres i løpende drift hvis bankens egenkapitaldekning faller under 7 prosent. De resterende 6 prosentenheter skal kunne konverteres hvis bankens egenkapitaldekning faller under 5 prosent. Det betyr at disse to bankene vil holde en betydelig kapitalbuffer over baselkravet på 10,5 prosent (som først vil gjelde fra 2019).

I Sverige har myndighetene vist interesse for det sveitsiske forslaget og antydnet at noe tilsvarende vil kunne innføres for de største bankene i Sverige: Finansinspektionen har uttalt at de svenske storbankene bør ta høyde for at de nye kapitalkravene (Basel III) vil bli innført tidligere enn det er lagt opp til internasjonalt.

I løpet av noen år kan kapitalkravet deres bli på totalt 15 – 16 prosent, hvorav minst 10 – 12 prosent skal være egenkapital. I første omgang vil svenske myndigheter videreføre gjeldende overgangsregler til minstekravet til kapital, slik at kapitaldekningen ikke svekkes fram mot de nye og strengere kravene i Basel III.

Flere og bedre virkemidler for å håndtere banker i krise er viktig for å begrense skadevirkningene av bankkriser. Mange land har allerede utvidet "verktøykassen" for krisehåndtering (for eksempel Danmark, Storbritannia og Tyskland). Det gjør det mulig for myndighetene i disse landene å gripe inn tidligere og ta kontroll med en krisebank, splitte og selge hele eller deler av banken. Utformingen av testamenter (såkalte "Recovery and Resolution Plans") er et særlig viktig virkemiddel. Bankene skal selv utforme planer som kan benyttes for å gjenopprette kapitaldekningen og sikre videre drift om banken skulle få problemer, mens myndighetene skal utforme planer for hvordan banken skal håndteres dersom den må innstille driften.

Testamentene skal drøftes med myndighetene. De kan pålegge bankene å gjennomføre tiltak, herunder organisasjonsendringer, som sikrer en effektiv og rask krisehåndtering.

Små banker vil enten bli stengt eller solgt til andre banker hvis de får problemer. For større banker er det nødvendig å finne andre løsninger som sikrer kundene kontinuerlig tilgang til viktige økonomiske funksjoner, samtidig som bankens aksjonærer og ikke-sikrede kreditorer dekker tapene. EU-kommisjonen vurderer om alle banker skal ha et visst omfang av nedskrivbar kapital eller kapital som kan konverteres til egenkapital hvis de får alvorlige økonomiske problemer. Da vil myndighetene kunne skrive ned usikret gjeld for å dekke bankens tap selv om den ikke stenges og derved begrense behovet for offentlig støtte til banker i krise. Hvis deler av gjelden konverteres til aksjer, vil banken kunne oppkapitaliseres og få nye eiere uten bruk av skattebetalernes penger. Dette vil bidra til at kreditorer blir mer bevisste på hvilke banker som får lån og til hvilken pris.

Det kan også være behov for strukturelle endringer i banksektoren dersom bankenes egenkapitaldekning ikke blir god nok eller myndighetenes verktøykasse for å løse bankkriser viser seg å være utilstrekkelig. I Storbritannia har myndighetene satt ned en uavhengig kommisjon som vurderer behovet for strukturelle tiltak i banksektoren. Kommisjonen la nylig fram en foreløpig rapport som blant annet anbefalte en avskjerming ("ringfencing") av viktige personkundefunksjoner i de største bankene i Storbritannia.⁷

1 For en bredere gjennomgang, se Henrik Borchgrevink (2011): Regulering av systemviktige banker – og de store nordiske bankene, *Penger og Kreditt 1/2011* (utkommer primo juni 2011)

2 Det er ingen entydig definisjon av hvilke banker som er systemviktige. Størrelse, dominans, og tilknytning til andre aktører benyttes ofte for å kartlegge systemviktige banker. Mindre banker kan være systemviktige i situasjoner med omfattende finansiell ustabilitet. I USA har myndighetene vedtatt at alle banker med forvaltningskapital over femti milliarder dollar er systemviktige. Overført til Norge vil en tilsvarende grense (skalert etter norske forhold) innebære at alle banker med en forvaltningskapital over trettiseks milliarder kroner ville være systemviktige

3 FSB (2010): *Intensity and Effectiveness of SIFI Supervision*

4 Se vedlegg til Norges Banks brev til Finansdepartementet 29. november 2010

5 *Final Report of the Commission of Experts for limiting the economic risks posed by large companies* (2010)

6 Basel III-kravet til bevaringsbuffer er 2,5 prosent (som skal oppfylles med egenkapital)

7 *Interim Report: Consultation on Reform Options*, Independent Commission on Banking (2011)

Vedlegg 1

Ordforklaringer

Ansvarlig kapital (netto): En finansinstitusjons kjernekapital (Tier 1) pluss tilleggskapital (Tier 2) minus fradragposter. I tilleggskapitalen inngår blant annet ansvarlige lån, mens immaterielle eiendeler som goodwill og utsatt skattefordel inngår i fradragpostene.

Basel II: Kapitaldekningsregler som ble gjort gjeldende i EØS-området fra 2007. Basel II er en global standard som tar hensyn til ulike former for risiko, som kreditt-risiko, markedsrisiko og operasjonell risiko. Basel II har tre pilarer: pilar I er beregning av minstekrav til ansvarlig kapital, pilar II gjelder bankenes vurdering av kapitalbehov – ICAAP, mens pilar III omfatter offentliggjøring av finansiell informasjon.

Basel III: Nye kapital- og likviditetsstandarder for banknæringen som Baselkomitéen la fram 16. desember 2010. Hovedtrekkene i Basel III er skjerpede minstekrav til ansvarlig kapital, krav om kapitalbuffer, minstekrav til uvektet egenkapitalandel og kvantitative likviditetskrav (se også ”Likviditetsbuffer (bank)” og ”Stabil finansiering”). Kravene i Basel III skal innføres gradvis i perioden 2013 – 2019.

Belåningsgrad: Gjeld med pant i en eiendel i prosent av eiendelens virkelige verdi.

Beregningsgrunnlag (sum risikovektede eiendeler): Beregningsgrunnlaget utgjør nevneren i uttrykkene for beregning av finansinstitusjoners egenkapital-, kjernekapital- og kapitaldekning. Hvilke risikovekter som kan benyttes ved beregningen fremgår av kapitaldekningsregelverket (Basel II).

Bytteordningen: Ordning der staten og bankene bytter statspapirer mot OMF for en avtalt periode. Norges Bank administrerer ordningen på oppdrag fra Finansdepartementet.

Disponibel inntekt (husholdninger): Alle inntekter fratrukket skatter, renteutgifter og andre utgifter. Norges Bank korrigerer disponibel inntekt for anslått reinvestert aksjeutbytte i 2000 – 2005 og innløsning/nedsettelse av egenkapital i 2006 – 2014.

Driftsmargin: Driftsresultat i prosent av driftsinntekter.

Egenkapitaldekning: Beregnes som netto egenkapital dividert med beregningsgrunnlag.

Forvaltningskapital: Bokført verdi av alle eiendelene i en finansinstitusjon.

Gjeldsbelastning (husholdninger): Lånegjeld i prosent av korrigert disponibel inntekt.

Innskuddsdekning: Innskudd fra en gitt kundegruppe i prosent av utlån til den samme kundegruppen.

IRB-modeller: Interne modeller (”internal ratings-based”) som bankene kan benytte for å beregne kapitalbehov for kredittisiko etter Baselregelverket.

Kapitaldekning: Beregnes som netto ansvarlig kapital dividert med beregningsgrunnlaget.

Kjernekapital (Tier 1): En finansinstitusjons egenkapital pluss hybridkapital. Netto kjernekapital er kjernekapital minus fradragposter, se forklaring av ”Ansvarlig kapital (netto)”.

Kjernekapitaldekning: Beregnes som netto kjernekapital dividert med beregningsgrunnlaget.

Kredittisiko: Risiko for tap ved at en motpart ikke oppfyller sine forpliktelser i henhold til avtale.

Kunder: Sektorbegrep som benyttes om bankenes kunder og omfatter sektorene 110, 380 – 890 og 941 – 990. I tillegg til sektorene som inngår i personmarkedet og næringsmarkedet omfatter kunder blant annet statlig og kommunal sektor samt ikke-finansielle utenlandske sektorer.

Likvide eiendeler (banker): Bankenes svært likvide eiendeler er definert som: Innskudd i sentralbanker + beholdning av stats- og statsgaranterte obligasjoner og sertifikater.

Likviditetsbuffer (bank): Baselkomiteen har foreslått å innføre minstekrav til likviditetsbuffer fra 2015 (Basel III). ”Liquidity coverage ratio”(LCR) er definert som likvide eiendeler av høy kvalitet i prosent av netto kontantutstrømming over 30 dager med betydelig markedsuro. Kravet er at brøken skal være minimum 100 prosent.

Likviditetsrisiko (for finansinstitusjoner): Risikoen for at en finansinstitusjon ikke klarer å oppfylle sine forpliktelser når de forfaller, uten at det oppstår vesentlige ekstrakostnader.

Markedsfinansiering: En finansinstitusjons markedsfinansiering er definert som: Lån i og innskudd fra kredittinstitusjoner (herunder Norges Bank) + sertifikatgjeld + obligasjonsgjeld + ansvarlig lånekapital (inkludert fondsobligasjoner). Netto markedsfinansiering er fratrukket markedsfordringer med samme løpetid.

Netto ansvarlig kapital: Se ”Ansvarlig kapital (netto)”.

NIBOR (Norwegian Inter Bank Offered Rate): NIBOR eller pengemarkedsrenten er renten på lån bankene imellom. Tilbud og etterspørsel i pengemarkedet bestemmer pengemarkedsrentene. NIBOR er en valutaswaprente.

Næringsmarkedet: Sektorene 710 – 790, som blant annet består av ikke-finansielle private foretak og personlige næringsdrivende.

Obligasjoner med fortrinnsrett (OMF): En obligasjon med fortrinnsrett til dekning av fordringer. Sikkerhetsmassen kan bestå av boliglån, næringsseiendomslån eller offentlige lån.

OMF-kredittforetak: Kredittforetak med rett til å utstede obligasjoner med fortrinnsrett (OMF).

Personmarkedet: Sektor 810, som består av lønnstakere, pensjonister, trygdede, studenter o.a.

Publikum: Sektorene 510 – 890. Begrepet publikum omfatter de institusjonelle sektorene kommuneforvaltningen, offentlige ikke-finansielle foretak, private ikke-finansielle foretak og husholdninger.

Referansebane: Referansebanen representerer den utviklingen Norges Bank vurderer å være den mest sannsynlige, gitt en rekke forutsetninger. Referansebanen blir utarbeidet med utgangspunkt i modeller, supplert med skjønnsmessige vurderinger.

Rentebelastning (husholdninger): Renteutgifter etter skatt i prosent av korrigert disponibel inntekt pluss renteutgifter.

Rentemargin: Rentemarginen i bankene beregnes som differansen mellom gjennomsnittlig rentesats på utlån til og innskudd fra en gitt kundegruppe. Rentemarginen kan splittes opp i innskudds- og utlånsmargin.

Senior bankobligasjoner: Bankobligasjoner som gir eierne høyere prioritet til selskapets verdier enn andre obligasjoner.

Soliditet (bank): En banks evne til å tåle tap og samtidig overholde kapitaldekningskravene.

Stabil finansiering: Baselkomiteen har foreslått å innføre minstekrav til stabil finansiering fra 2018 (Basel III). ”Net stable funding ratio” (NSFR) er definert som stabil finansiering i prosent av lite likvide aktiva. Kravet er at brøken skal være større enn 100 prosent.

Stressalternativ: Alternativt scenario for norsk økonomi, der vi antar at det inntreffer en rekke uventede forstyrrelser til økonomien. Stressalternativet er ikke det mest sannsynlige alternativet til referansebanen, men utgjør en analyse av risikofaktorer som kan medføre problemer for bankene.

Systemrisiko: Risiko for at problemer i en finansinstitusjon smitter over til det finansielle systemet og svekker tilgangen på kreditt og kapital i økonomien. Systemrisiko bygges typisk opp over lang tid, ved at det skapes avhengighet mellom finansinstitusjoner, og ved at det bygges opp risikoeksponeringer på systemnivå.

Tapsgrad: Andelen problemlån bankene bokfører som utlånstap.

Vedlegg 2

Oversikt over rammer 2006 – 2011

1/2011

Fremskrivninger av bankenes resultater – endringer siden *Finansiell stabilitet 1/2010*
Likvide eiendeler i likviditetsbufferen
Strengere krav til systemviktige banker

2/2010

Fremskrivninger av bankenes resultater – endringer siden *Finansiell stabilitet 1/2010*
Ny regulering av bankers kapital og likviditet
Diskresjonære motsykliske tiltak
Kriseløsning – systemviktige banker
Virkninger av vedvarende lave renter

1/2010

Fremskrivninger av bankenes resultater – endringer siden *Finansiell stabilitet 2/2009*
Makrotilsyn og systemrisiko
Finanstilsynets nye retningslinjer for forsvarlig utlånspraksis – virkninger på husholdningenes gjeld
Konsekvenser for bankene av Solvens II
Nye regnskapsregler for verdsettelse av finansielle eiendeler

2/2009

Andre tiltak som drøftes for å bedre reguleringen av finansnæringen
Kapitalbehov under den norske bankkrisen tidlig på 1990-tallet
Vanskelig å sammenlikne bankers kapitaldekning
Ønske om økt bruk av sentrale motparter
Betalingssystemene har fungert godt
Skipsfart – en utsatt næring

1/2009

Bakgrunn for finanskrisen
Før og nå – en sammenlikning med bankkrisen 1988 – 1993

2/2008

Kapitalkrav til bankene
Hvor utsatt er det finansielle systemet? En analyse med gapindikatorer
Stresstesting av bankenes tap og resultater

1/2008

Stresstesting av bankenes tap og resultater
Norges Banks utlånsundersøkelse
Sentralbankers tiltak mot likviditetsproblemer i banker

2/2007

Problemer i markedet for boliglån i USA
Problemer i interbankmarkedene – sentralbankenes tiltak
Obligasjoner med fortrinnsrett
Stresstesting av bankenes tap og resultater

1/2007

Internasjonale erfaringer med omslag i boligmarkedet
Lav andel lån med fast rente
Lav sparing i husholdningene
Faktorer bak bankenes problemlån

2/2006

Store tap i hedgefondet Amaranth
Boliginvesteringer og boligpriser
Økt gjeld i husholdningene i mange land
Hva betyr et fall i husholdningenes konsum for risikoen på utlån til foretak?
Foretakenes likviditet
Hva betyr Basel II for bankenes kapitaldekning?

1/2006

Betydningen for obligasjonsmarkedet av endringer i regelverket for pensjonsfond
Langsiktige realrenter og boligpriser
Husholdningenes bolig- og finansformue
Husholdningenes finansielle marginer
Bankenes prising av utlån til foretak
Betydningen av Norges Banks styringsrente og konkurranseforhold for bankenes renter
Verdsettingsindikatorer for aksjemarkedene

Vedlegg 3

Tabell 1 Indikatorer for kilder til sårbarhet i den norske banksektoren og kilder til risiko utenfor banksektoren

Sårbarhets-kilder	Indikatorer	Transformasjon	Tidsseriestart
Struktur banksektor	1. Markedsandel største bank basert på forvaltningskapital	1. Like store persentiler. Markedsandeler under 10 prosent (over 50 prosent) gir indikatorverdi 0 (10)	1. 1. kv 1987 2. 1. kv 1987
	2. Markedskonsentrasjon på utlån til næringsmarkedet	2. Like store persentiler. Forholdstall over 250 (under 100) gir indikatorverdi 0 (10)	3. 2. kv 2009 4. 1. kv 2005
	3. Ulikhet i utlånsporteføljer	3. Persentiler skjønnsmessig justert grunnet kort tidsserie	5. 2. kv 1991 6. Ikke data
	4. Ulikhet i finansieringsstruktur	4. Samme som 3	
	5. Negativt avvik fra gjennomsnittlig kjernekapitaldekning	5. og 6. Ingen transformasjon	
	6. Negativt avvik fra LCR-krav		
Finansiering banksektor	1. Krav til likviditetsbuffer	1. Avvik fra krav. Skjønnsmessig vurdering frem til innføring	1. 1. kv 2009 2. 4. kv 2000
	2. Kortsiktig markedsfinansiering i utenlandsk valuta i prosent av totale aktiva	2. Ingen transformasjon	3. 4. kv 2000
	3. Netto kortsiktig markedsfinansiering i prosent av totale aktiva	3. Ingen transformasjon	4. 1. kv 2009
	4. Krav til stabil finansiering	4. Avvik fra krav. Skjønnsmessig vurdering frem til innføring	5. 4. kv 2000
	5. Gjennomsnittlig løpetid på markedsfinansiering	5. Ingen transformasjon	
Kapital og inntjening banksektor	1. Differanse mellom kjernekapitaldekning og markedets minstekrav	1. Ingen transformasjon. Minstekrav skjønnsmessig satt til 6 prosent frem t.o.m 2008 og 8,5 prosent f.o.m 2009	1. 2. kv 1991 2. 4. kv 1987
	2. Egenkapitalandel	2. Ingen transformasjon	3. Aug.1987
	3. Netto renteinntekter i prosent av GFK	3. Persentiler skjønnsmessig fastsatt	4. Aug.1987
	4. Resultat før skatt i prosent av GFK	4. Ingen transformasjon	5. 1987
	5. Utlånstap i prosent av utlån til publikum	5. Ingen transformasjon	
Makro-økonomiske forhold	1. Produksjonsgap	1. Ingen transformasjon	1. 1. kv 1987
	2. Produksjonsgap handelspartnere	2. Ingen transformasjon	2. 1. kv 1987
	3. Registrert arbeidsledighet (4-kvartalers glidende gjennomsnitt)	3. Endring i prosentpoeng fra foregående kvartal	3. 1. kv 1973 4. 4. kv 1971
	4. Realvalutakurs (relative lønninger)	4. Glattet avvik fra trend	5. 1. kv 1980
	5. OECDs ledende indikator	5. Like store persentiler	6. 1. kv 1986
	6. Oljepris	6. og 7. Avvik fra trend	7. 1985
	7. Offentlig forvaltnings nettofordringer som andel av BNP	8. Ingen transformasjon	8. Ingen
	8. Norges Banks anslag på BNP-vekst for de neste fire kvartalene		
Penge- og kreditt-markedene	1. Risikopåslag på europeiske bankobligasjonsindekser	1. Månedsgjennomsnitt av dagstall. Grenseverdier justert	1. 1. jan 1991 2. 21. jun 2004
	2. Risikopåslag iBoxx minus iTraxx Senior Financials	2. Samme som 1	3. 4. apr 1988
	3. Implisitt volatilitet fra opsjoner på amerikanske statspapirer	3. Samme som 1	4. 1. kv 2007
	4. Differanse mellom 3 mnd pengemarkedsrente og forventet styringsrente	4. Samme som 1	
Husholdningene	1. Gjeldsbelastning	1. Avvik fra trend	1. 4. kv 1978
	2. Boligpriser i forhold til disponibel inntekt	2. Ingen transformasjon	2. 4. kv 1978
	3. Nivå sparerate (8-kvartalers glidende gjennomsnitt)	3. Fordeling rundt en normalrate. Lavere nivå gir høyere indikatorverdi	3. 4. kv 1981 4. 1987
	4. Andelen husholdninger med netto gjeldsbelastning over 500 prosent	4. Ingen transformasjon	
Foretakene	1. Gjeldsbetjeningsevne	1. Ingen transformasjon	1. 4. kv 1997
	2. Egenkapitalandel	2. Ingen transformasjon	2. 1. kv 2002
	3. Regionalt nettverks produksjonsindeks	3. Ingen transformasjon	3. 1. kv 2002
	4. Investeringsgap	4. Absolutte avvik fra trend	4. 3. kv 1979
	5. Salgspriser på kontorlokaler av god standard sentralt i Oslo	5. Ingen transformasjon	5. 2. kv 1981
	6. Fraktrater innen skipsfart	6. Indeks for fraktrater deflateres med amerikansk KPI	6. 1. kv 1990

Tabell 2 Strukturen i finansnæringen i Norge per 31. mars 2011

	Antall	Utlån (mrd. kr.)	Forvaltnings- kapital (mrd. kr.)	Kjernekapital- dekning (%) ¹⁾	Kapital- dekning (%) ¹⁾
Banker (ekskl. filialer av utenlandske banker)	133	1 646	3 088	11,8	14,2
Filialer av utenlandske banker	12	327	592		
Kredittforetak (inkl. filialer av utenlandske foretak)	32	1 065	1 416	10,9	12,4
Finansieringsselskaper (inkl. filialer av utenlandske selskaper)	49	94	112	13,5	14,3
Statlige låneinstitutter	3	238	253		
Livsforsikringselskaper (ekskl. filialer av utenlandske selskaper)	12	41	891	12,1	14,9
Skadeforsikringselskaper (ekskl. filialer av utenlandske selskaper)	44	1	136	39,2	39,6
<i>Memo:</i>			(mrd. kr.)		
Markedsverdi av aksjer og egenkapitalbevis, Oslo Børs			1 854		
Utestående innenlandsk obligasjons- og sertifikatgjeld			1 617		
Utstedt av offentlig sektor og statlig eide selskaper			648		
Utstedt av banker			289		
Utstedt av andre finansinstitusjoner			426		
Utstedt av andre private foretak			101		
Utstedt av utlendinger			153		
BNP Norge, 2010			2 505		
BNP Fastlands-Norge, 2010			1 945		

1) Kapitaldekningsdata per desember 2010

Kilder: Finanstilsynet, Oslo Børs, Statistisk sentralbyrå og Norges Bank

Tabell 3 Banker og OMF-kredittforetaks markedsandeler¹⁾ i Norge per 31. mars 2011. Prosent

	Brutto utlån til		Innskudd fra	
	Person-markedet	Nærings-markedet	Person-markedet	Nærings-markedet
DnB NOR Bank ²⁾	31,6	33,3	32,3	35,7
Datterbanker av utenlandske banker i Norge ³⁾	13,0	18,2	8,9	17,8
Filialer av utenlandske banker i Norge ⁴⁾	11,0	17,3	8,4	15,0
SpareBank 1-alliansen ⁵⁾	19,3	15,0	19,3	13,9
Terra-Gruppen ⁶⁾	8,8	4,2	11,2	5,5
Øvrige sparebanker ⁷⁾	13,3	9,6	14,7	9,8
Øvrige forretningsbanker ⁸⁾	3,1	2,3	5,2	2,2
Sum	100,0	100,0	100,0	100,0
Totalmarked (i milliarder kroner)	1 658	1 063	718	590

1) Markedsandelene er beregnet ved å summere balansetallene til institusjonene som inngår i de ulike gruppene

2) DnB NOR Bank, Nordlandsbanken, DnB NOR Boligkreditt og DnB NOR Næringskreditt

3) Nordea Bank Norge, Santander Consumer Bank, SEB Privatbanken og Nordea Eiendomskreditt

4) Fokus Bank filial av Danske Bank, Handelsbanken, SEB, Swedbank, Handelsbanken Eiendomskreditt, BNP Paribas, Skandiabanken + 6 andre filialer

5) SpareBank 1 SR-Bank, SpareBank 1 SMN, SpareBank 1 Nord-Norge, Sparebanken Hedmark + de 13 andre sparebankene i SpareBank 1-alliansen, SpareBank 1 Boligkreditt, BN Bank, Bank 1 Oslo + 1 næringskredittforetak og 1 annet boligkredittforetak

6) Terra BoligKreditt, Terra Kortbank og de 76 sparebankene som er eiere i Terra-Gruppen AS + 1 annet boligkredittforetak

7) Sparebanken Vest, Sparebanken Møre, Sparebanken Sør, Sparebanken Pluss, Sparebanken Sogn og Fjordane, Sandnes Sparebank + 14 andre sparebanker og 10 boligkredittforetak

8) Storebrand Bank, Landkreditt Bank, Gjensidige Bank, Storebrand Boligkreditt + 9 andre forretningsbanker, 2 andre boligkredittforetak og 1 næringskredittforetak

Kilde: Norges Bank

Tabell 4 Resultatutviklingen og kapitaldekningen i bankene i enkeltkvartaler¹⁾

	1. kvartal 2010		2. kvartal 2010		3. kvartal 2010 ²⁾		4. kvartal 2010		1. kvartal 2011	
	Mrd. kr.	% GFK	Mrd. kr.	% GFK	Mrd. kr.	% GFK	Mrd. kr.	% GFK	Mrd. kr.	% GFK
Netto renteinntekter	9,97	1,28	10,12	1,28	11,73	1,48	10,78	1,39	10,85	1,41
Andre driftsinntekter	4,77	0,61	6,42	0,81	5,72	0,72	6,84	0,88	3,78	0,49
Provisjonsinntekter	2,44	0,31	2,62	0,33	2,67	0,34	2,86	0,37	2,59	0,34
Verdipapirer, valuta og derivater	1,76	0,23	1,32	0,17	2,25	0,28	3,73	0,48	0,16	0,02
Andre driftskostnader	6,89	0,89	7,74	0,98	8,46	1,07	7,99	1,03	8,49	1,10
Personalkostnader	3,56	0,46	4,37	0,55	4,82	0,61	4,40	0,57	4,74	0,61
Driftsresultat før tap	7,85	1,01	8,80	1,11	8,98	1,13	9,63	1,24	6,14	0,80
Tap på utlån og garantier	0,81	0,10	1,15	0,14	0,63	0,08	0,71	0,09	0,88	0,11
Resultat før skatt	7,04	0,91	9,88	1,25	7,22	0,91	8,90	1,15	5,32	0,69
Resultat etter skatt	5,27	0,68	7,67	0,97	5,50	0,69	6,87	0,88	3,96	0,51
Kapitaldekning (%)	13,1		12,5		12,5		14,2		NA	
Kjernekapitaldekning (%)	10,6		10,1		10,3		11,8		NA	

1) Alle banker med unntak av utenlandske filialer i Norge. Resultatstørrelsene i prosent av gjennomsnittlig forvaltningskapital (GFK) er annualiserte

2) DnB NOR Finans ble fusjonert inn i DnB NOR Bank i september 2010

Kilde: Norges Bank og Finanstilsynet

Tabell 5 Resultatutviklingen og kapitaldekningen i bankene¹⁾

	2006		2007		2008		2009		2010	
	Mrd. kr.	% GFK	Mrd. kr.	% GFK	Mrd. kr.	% GFK	Mrd. kr.	% GFK	Mrd. kr.	% GFK
Rentenetto	32,79	1,62	36,72	1,52	43,16	1,55	41,01	1,32	42,61	1,36
Andre driftsinntekter	17,27	0,85	18,47	0,77	10,69	0,38	23,39	0,76	23,73	0,76
Provisjonsinntekter	9,82	0,49	10,24	0,42	9,34	0,34	9,46	0,31	10,60	0,34
Verdipapirer, valuta og derivater	6,23	0,31	3,58	0,14	-1,42	-0,05	12,70	0,40	9,07	0,29
Andre driftskostnader	26,54	1,31	28,17	1,17	29,57	1,06	30,70	0,99	31,08	0,99
Personalkostnader	14,66	0,73	15,61	0,65	16,72	0,60	17,71	0,57	17,15	0,55
Driftsresultat før tap	23,52	1,16	27,02	1,12	24,28	0,87	33,71	1,09	35,27	1,12
Tap på utlån og garantier	-1,42	-0,07	-0,01	0,00	5,41	0,19	7,29	0,24	3,30	0,11
Resultat før skatt	26,22	1,30	27,42	1,14	18,28	0,66	24,81	0,80	33,05	1,05
Resultat etter skatt	19,98	0,99	20,78	0,86	13,02	0,47	17,60	0,57	25,30	0,81
Kapitaldekning (%)	11,3		11,7		11,2		13,1		14,2	
Kjernekapitaldekning (%)	8,7		9,3		8,6		10,5		11,8	

1) Alle banker med unntak av utenlandske filialer i Norge

Kilde: Norges Bank og Finanstilsynet

Tabell 6 Bankenes tap på utlån til ulike næringer og sektorer i prosent av utlån til de respektive næringene og sektorene¹⁾

Næring ²⁾ / sektor										Utlån i mrd. kr	
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2010	
Jordbruk, skogbruk og fiske	2,76	6,08	1,48	-2,17	-0,55	-0,06	0,19	0,22	0,13	73,3	
herav: Fiskeoppdrett, klekkerier	8,62	22,91	4,20	-12,77	-0,17	-0,11	0,56	0,77	0,25	13,4	
Utvinning av råolje og naturgass	1,11	1,70	-1,41	-0,04	-0,05	0,00	0,00	-0,12	0,31	14,1	
Industri og bergverksdrift	1,75	1,72	0,44	0,67	-0,28	0,10	0,45	0,67	0,61	65,8	
herav: Industri								0,72	0,72	53,3	
herav: Bygging av skip og båter								0,49	0,15	9,0	
Kraft- og vannforsyning, bygge- og anleggsvirksomhet	0,46	1,72	0,49	0,26	-0,18	0,12	0,42	0,92	0,61	118,4	
herav: Bygge- og anleggsvirksomhet	0,47	2,39	0,57	0,27	-0,14	0,18	0,66	0,96	1,44	28,7	
Varehandel mv. overnattings og serveringsvirksomhet.	0,91	0,91	0,45	0,20	0,09	0,21	0,52	1,34	0,21	72,9	
herav: Varehandel og reparasjon av motorvogner	0,64	0,68	0,32	0,15	0,10	0,21	0,49	1,48	0,16	61,1	
herav: Overnattings og serveringsvirksomhet	0,47	1,00	0,88	0,23	0,03	0,29	0,42	0,54	0,48	11,8	
Utenriks sjøfart og rørtransport	0,55	0,49	-0,09	0,06	0,06	-0,05	0,09	1,13	0,89	83,9	
Transport ellers og kommunikasjon	1,29	0,70	0,48	0,01	0,05	0,06	0,06	1,20	1,24	43,5	
Forretningsmessig tjenesteyting og eiendomsdrift	1,55	0,54	0,01	-0,13	-0,06	0,02	0,34	0,37	0,20	532,8	
herav: Eiendomsdrift	0,67	0,20	0,08	0,02	-0,12	0,03	0,28	0,30	0,16	420,5	
herav: Faglig, finansiell og forretningsmessig tjenesteyting								0,66	0,33	112,3	
Tjenesteytende næringer ellers	1,05	1,57	0,33	0,29	0,14	0,10	0,22	0,33	0,43	32,8	
Sum næringsmarkedet	1,44	1,50	0,33	-0,15	-0,08	0,03	0,28	0,59	0,37	1 037,5	
Personmarkedet	0,11	0,05	0,04	0,02	-0,01	0,04	0,07	0,11	0,12	957,1	
Andre ³⁾	0,29	0,17	0,26	-0,15	0,02	0,01	0,09	0,04	0,02	519,6	
Totalt	0,63	0,55	0,15	-0,05	-0,03	0,03	0,17	0,30	0,21	2 514,1	

1) Alle banker med unntak av utenlandske filialer i Norge i 2002 – 2008

Fra 2009 er de fleste større utenlandske filialer i Norge inkludert

2) Ny næringsinndeling fra mai 2009 medfører at noen av næringene delvis har endret innhold

3) Finansinstitusjoner, stat og trygdeforvaltning, kommunesektoren og utlandet

Kilde: Norges Bank

Tabell 7 Rating fra Moody's,¹⁾ forvaltningskapital, kapitaldekning²⁾ og egenkapitalavkastning for nordiske finanskonserner, datterbanker i Norge og norske banker per første kvartal 2011. Konserntall

	Finansiell styrke	Kortsiktig	Langsiktig	Forvaltningskapital (mrd. kr.)	Kjernekapitaldekning (%)	Kapitaldekning (%)	Andel av delårsres. med (%)	Egenkapitalavkastning		
								2009	2010	1. kv. 2011
Nordea Bank	C+	P-1	Aa2	4 595	9,8	11,2	0	11,3	11,5	12,0
Danske Bank	C	P-1	A1	3 284	14,6	17,4	100	1,7	3,6	2,7
DnB NOR	C	P-1	Aa3	2 097	9,8	11,8	0	10,6	13,6	10,3
Handelsbanken	C+	P-1	Aa2	1 973	17,0	20,1	0	12,6	12,9	13,2
SEB	C-	P-1	A1	1 858	13,2	12,7	100	1,2	6,8	10,5
Swedbank	D+	P-1	A2	1 530	11,2	13,0	100	-12,5	8,1	16,1
Nordea Bank Norge	C	P-1	Aa2	512	8,5	10,8	0	10,1	15,6	8,9
SpareBank 1 SR-Bank	C-	P-1	A1	133	10,2	11,8	50	17,5	15,5	11,2
Sparebanken Vest	C-	P-1	A2	107	10,9	11,8	50	8,0	11,3	11,1
SpareBank 1 SMN	C-	P-1	A1	94	10,6	12,5	50	16,2	14,6	13,2
SpareBank 1 Nord-Norge	C	P-1	A1	68	10,7	11,7	0	18,2	15,3	23,3

1) Rating per 10. mai 2011. Moody's ratingskalaer: Finansiell styrke: A+, A, A-, B+, B, B-, C+, C, C-,...

Kortsiktig: P-1, P-2,... Langsiktig: Aaa, Aa1, Aa2, Aa3, A1, A2,...

2) Andelen av delårsresultatet som inkluderes ved beregningen av kjernekapital- og kapitaldekning varierer fra institusjon til institusjon. Dess høyere andel av (positive) delårsresultat som inkluderes, dess høyere kapitaldekningstall. Dersom institusjonen har oppgitt kapitaldekningstall hvor 0 prosent av periodens resultat er inkludert, er dette benyttet. Ulike nasjonale regler, blant annet for innkonsolidering av livsforsikringsselskaper, medfører at norske finanskonserners kapitaldekningstall ikke er direkte sammenlignbare med kapitaldekningstall for andre nordiske finanskonserner

Kilder: Bankenes nettsider og Moody's

Tabell 8 Balansestruktur i norske banker.¹⁾

Prosentvis fordeling

	2009	2010	1. kvartal 2011
Kontanter og innskudd	9,9	8,5	9,7
Verdipapirer (omløpsmidler)	19,3	19,7	18,6
Brutto utlån til publikum	53,7	53,7	53,3
Andre utlån	10,0	10,7	11,1
Nedskrivninger på utlån	-0,4	-0,5	-0,5
Anleggsmidler og øvrige fordringer	7,5	7,8	7,7
Sum aktiva	100,0	100,0	100,0
Kundeinnskudd	43,1	46,6	46,7
Innskudd/lån fra innenlandsk kredittinstitusjon	3,1	3,0	3,0
Innskudd/lån fra utenlandsk kredittinstitusjon	15,2	12,2	12,5
Innskudd/lån fra Norges Bank	1,6	1,3	1,1
Andre innskudd/lån	6,3	6,1	5,4
Sertifikatgjeld	3,1	3,4	3,7
Obligasjonsgjeld	15,5	14,7	14,7
Annen gjeld	3,9	3,9	4,2
Ansvarlig lånekapital	2,3	2,2	2,0
Egenkapital	5,9	6,7	6,5
Sum gjeld og egenkapital	100,0	100,0	100,0

Memo:

Forvaltningskapital (milliarder kroner)	3 132	3 073	3 088
---	-------	-------	-------

1) Alle banker med unntak av utenlandske filialer i Norge

Kilde: Norges Bank

Tabell 9 Balansestruktur og resultat i kredittforetak med rett til å utstede obligasjoner med fortrinnsrett¹⁾

	2009	2010	1. kvartal 2011
Balanse. Prosentvis fordeling			
Kontanter og innskudd	3,2	1,6	1,2
Verdipapirer (omløpsmidler)	2,4	3,2	3,1
Brutto utlån	93,6	94,7	95,2
Nedskrivninger på utlån	0,0	0,0	0,0
Anleggsmidler og øvrige fordringer	0,7	0,4	0,5
Sum aktiva	100,0	100,0	100,0
Sertifikatgjeld	0,1	0,1	0,3
Obligasjongjeld	66,6	70,0	71,0
Lån	27,1	22,2	20,6
Annen gjeld	1,1	2,7	3,4
Ansvarlig lånekapital	0,6	0,5	0,4
Egenkapital	4,5	4,5	4,3
Samlet gjeld og egenkapital	100,0	100,0	100,0
Resultat. Prosent av GFK (hittil i året annualisert)			
Netto renteinntekter	0,98	0,71	0,64
Driftskostnader	0,21	0,23	0,22
Tap på utlån og garantier	0,01	0,01	0,01
Resultat før skatt	0,45	0,60	0,51
Memo:			
Nedbetalingslån (milliarder kroner)	396	539	570
Forvaltningskapital (milliarder kroner)	594	804	843
herav boligkredittforetak	560	760	795
herav øvrige	34	44	48

1) Kredittforetak med rett til å utstede obligasjoner med fortrinnsrett (OMF) i henhold til regelverk som trådte i kraft 1. juni 2007

I desember 2009 er utvalget 22 selskaper, herav 17 boligkredittforetak, i desember 2010 er utvalget 24 selskaper, herav 19 boligkredittforetak og i mars 2011 er utvalget 24 selskaper, herav 20 boligkredittforetak

Kilde: Norges Bank

Tabell 10 Stresstest av bankenes¹⁾ tap og resultater

Makroøkonomisk scenario. Prosentvis endring fra foregående år dersom ikke annet fremgår	Referansebane ²⁾				Stressalternativ 1				Stressalternativ 2			
	2011	2012	2013	2014	2011	2012	2013	2014	2011	2012	2013	2014
BNP for Fastlands- Norge	3 ¼	3 ¾	3 ¼	3	¼	½	2	2 ½	-½	-½	1 ¾	3 ¼
KPI	1 ½	1 ¾	2 ¼	2 ½	1 ½	1 ¾	1 ¾	1 ¾	1 ½	1 ¾	1 ¼	1
Årslønn	4	4 ½	4 ¾	4 ¾	4	3 ¾	2 ½	2 ½	4	3 ½	1 ½	1 ½
Registrert ledighet (rate, nivå)	2 ¾	2 ½	2 ½	2 ½	2 ¾	3 ½	4 ¼	4 ¼	2 ¾	3 ¾	4 ¾	5
Valutakurs (Nivå. Importveid kursindeks, 44 handelspartnere)	88 ¾	89 ¼	89 ½	90 ¼	88 ½	86 ¾	86 ½	87	88 ½	87 ¼	87	87 ¾
Oljepris, USD per fat (nivå)	112	112	108	108	143	136	134	118	143	136	134	118
Bankenes gjennomsnittlige utlånsrenter (nivå)	4 ¾	5 ½	6 ¼	6 ¾	4 ¾	4 ¾	5 ¼	6	4 ¾	4 ½	5	5 ¼
Boligpriser	7 ¾	5 ¼	4 ¼	3 ½	-¾	-6	-5	0	-8	-15 ¼	-12 ¾	1 ½
Kreditt til husholdninger ³⁾	7 ¾	7 ¾	7 ¼	7	6 ¼	4 ¾	2 ½	2	5 ¼	2 ¼	-1 ¾	-2 ¼
Kreditt til ikke-finansielle foretak ³⁾	7	9 ¾	9 ½	9	4 ¼	3 ¼	1 ¼	-1 ¼	2 ½	¼	-1 ¾	-2 ¼
Bankenes tap og resultater												
Problemlån husholdninger ⁴⁾ (prosent av utlån til sektoren)	1,1	1,0	0,8	0,8	1,2	1,2	1,4	1,6	1,3	1,6	2,1	2,6
Problemlån ikke-finansielle foretak ⁴⁾ (prosent av utlån til sektoren)	2,9	2,4	2,3	2,3	2,7	3,6	5,3	5,7	2,7	4,2	6,7	7,1
Problemlån totalt ⁴⁾ (prosent av samlede utlån)	1,7	1,4	1,3	1,3	1,7	2,0	2,6	2,9	1,8	2,4	3,6	4,0
Utlånstap (prosent av samlede utlån)	0,1	0,1	0,1	0,1	1,1	1,3	1,6	1,4	1,6	2,0	2,7	2,3
Resultat før skatt (prosent av gj.snittlig forvaltningskapital)	1,0	1,2	1,3	1,5	0,4	0,3	0,3	0,5	0,2	0,0	-0,2	0,0
Netto renteinntekter (prosent av gj.snittlig forvaltningskapital)	1,3	1,4	1,6	1,7	1,2	1,2	1,4	1,5	1,2	1,2	1,4	1,5
Kjernekapitaldekning (prosent av gj.snittlig forvaltningskapital)	10,6	10,4	10,5	10,6	10,3	10,0	9,9	10,1	10,0	9,5	9,1	9,0

1) De fem største norske bankene og Nordea Bank Norge

2) Referansebane for BNP for Fastlands-Norge, KPI, årslønn, registrert ledighet, valutakurs og oljepris er hentet fra *Pengepolitisk Rapport 1/2011*

3) Endring i beholdning målt ved utgangen av året

4) Misligholdte lån og andre særlig tapsutsatte lån. Alle banker unntatt utenlandske filialer i Norge

Kilder: Statistisk sentralbyrå, Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene, Thomson Reuters, Norges Eiendomsmeidlerforbund, ECON Pöry, Finn.no, Eiendomsmeidlerforetakenes Forening, Finanstilsynet og Norges Bank

Tabell 11 Nøkkeltall

	Gjennomsnitt	Gjennomsnitt	Fremskrivinger			
	1987 – 1993	1994 – 2009	2010	2011	2012	2013 – 2014
Husholdninger						
Gjeldsbelastning ¹⁾	141	148	194	199	204	210
Rentebelastning ²⁾	9,7	6,0	5,2	5,9	7,2	8,4
Lånerente ³⁾ etter skatt	9,1	4,8	3,0	3,1	3,8	4,5
Realrente etter skatt ⁴⁾	4,3	2,6	0,6	1,1	1,8	2,1
Netto fordringsrate ⁵⁾	8	43	29			
Boligprisvekst ⁶⁾	-1,3	8,8	8,3	7,7	5,2	3,9
Foretak						
Gjeldsbelastning ⁷⁾	900	680	615			
Rentebelastning ⁸⁾	38	25	21			
Totalkapitalavkastning ⁹⁾	4	7	8			
Egenkapitalandel ¹⁰⁾	26	36	36			
Banker¹¹⁾						
Resultat ¹²⁾	-0,4	1,1	1,1	0,7		
Rentemargin ¹³⁾	5,2	2,9	2,4	2,4		
Misligholdte lån ¹⁴⁾		1,8	1,8	1,8		
Tap på utlån ¹⁵⁾	2,3	0,2	0,2	0,2		
Utlånsvekst ¹⁶⁾	4,7	9,7	-1,7	-0,5		
Egenkapitalavkastning ¹⁷⁾		14,7	14,5	8,4		
Egenkapitalandel ¹⁸⁾		7,2	6,7	6,5		
Kjernekapitaldekning ¹⁹⁾	6,3	9,5	11,8			

1) Lånegjeld i prosent av disponibel inntekt korrigerert for anslått reinvestert aksjeutbytte 2000 – 2005 og innløsning/nedsettelse av egenkapital 2006 – 2014

2) Renteutgifter etter skatt i prosent av disponibel inntekt korrigerert for anslått reinvestert aksjeutbytte 2000 – 2005 og innløsning/nedsettelse av egenkapital 2006 – 2014 pluss renteutgifter

3) Bankers utlånsrente til husholdninger. Banker og kredittforetak fra og med 2006

4) Lånerente etter skatt justert for inflasjon målt ved KPI

5) Husholdningenes totale fordringer fratrukket total gjeld som andel av disponibel inntekt korrigerert for anslått reinvestert aksjeutbytte 2000 – 2005 og innløsning/nedsettelse av egenkapital 2006 – 2010

6) Basert på boligpriser fra Norges Eiendomsmeglerforbund, Eiendomsmeglerforetakenes forening, ECON Pöyry og Finn.no

7) Foretakenes totale gjeld i prosent av resultat før skatt og av- og nedskrivninger. Aksjeselskap eksklusive bank/forsikring, offentlig forvaltning og utvinning av olje/gass. Inkluderer bare foretak som har gjeld. Nøkkeltallet for 2010 baserer seg på et tidlig utvalg av regnskaper

8) Foretakenes totale finanskostnader i prosent av resultat før skatt, finanskostnader og av- og nedskrivninger. Aksjeselskap eksklusive bank/forsikring, offentlig forvaltning og utvinning av olje/gass. Inkluderer bare foretak som har gjeld. Nøkkeltallet for 2010 baserer seg på et tidlig utvalg av regnskaper

9) Foretakenes resultat før skatt i prosent av total kapital. Aksjeselskap eksklusive bank/forsikring, offentlig forvaltning og utvinning av olje/gass. Nøkkeltallet for 2010 baserer seg på et tidlig utvalg av regnskaper

10) Foretakenes bokførte egenkapital i prosent av total kapital. Aksjeselskap eksklusive bank/forsikring, offentlig forvaltning og utvinning av olje/gass. Nøkkeltallet for 2010 baserer seg på et tidlig utvalg av regnskaper

11) Statistikkgrunnlaget er årsregnskap for det enkelte år og beholdninger ved årsslutt. Tallene for 2011 er for 1. kvartal. Resultat, tap på utlån, utlånsvekst og egenkapitalavkastning er annualiserte tall

12) Resultat før skatt i prosent av gjennomsnittlig forvaltningskapital. For perioden 1987 – 1989 er utenlandske filialer i Norge og norske bankers filialer i utlandet inkludert. Dette gjelder ikke de andre periodene

13) Prosentenheter. Gjennomsnittlig utlånsrente minus gjennomsnittlig innskuddsrente for alle banker i Norge, basert på beholdninger ved årsslutt

14) Misligholdte lån i prosent av brutto utlån til publikum

15) Tap på utlån i prosent av brutto utlån til publikum for alle norske banker eksklusive utenlandske filialer i Norge og norske bankers filialer i utlandet

16) Årlig prosentvis vekst i utlån til nærings- og personmarkedet fra alle banker i Norge

17) Resultat etter skatt i prosent av gjennomsnittlig egenkapital for alle norske banker eksklusive utenlandske filialer i Norge og norske bankers filialer i utlandet. Grunnet manglende data på egenkapital fram til 1. kvartal 1990 kan ikke gjennomsnittet for perioden 1987 – 1993 beregnes

18) Bokført egenkapital i prosent av forvaltningskapital for alle banker eksklusive utenlandske filialer i Norge

19) Kjernekapital i prosent av beregningsgrunnlaget for alle norske banker eksklusive utenlandske filialer i Norge.

Gjennomsnittet for perioden 1987 – 1993 er for årene 1991 – 1993 på grunn av manglende data

Kilder: Statistisk sentralbyrå, Norges Eiendomsmeglerforbund, Eiendomsmeglerforetakenes forening, ECON Pöyry, Finn.no, Finanstilsynet og Norges Bank

Finansiell stabilitet nr. 1 – mai

2011